

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKASÓRA

XXV. ÉVFOLYAM I.

2016/1. SZÁM

A LÁZADÓ POLGÁR
DÉRY TIBOR

MÁSVILÁGKÉP
SAMU GÉZA SZOBRAI

**KÉSHÉGY-ÉLŰ
CSENDEN**
A HÓNAP
KÖLTŐJE
**RÓZSÁSSY
BARBARA**

**PEER GYNT
ÉLETEI**
INTERJÚ
RÁTÓTI
ZOLTÁNNAL

A Lyukasóra 25 éve

**JUBILEUMI
KÜLÖNSZÁM**

SAMU GÉZA
SZOBRÁSZMŰVÉSZ
KIÁLLÍTÁSA A PESTI
VIGADÓBAN
MÁSVILÁGKÉP

Cikkünk a 4. oldalon

Enteriőr a Vigadóban (elől a Zebrafa,
háttérben a Cantata profana)

Nagynéném
vaját köpül,
1972

Hattyú, 1972

Napszekér,
1976

Népballada,
1978

SZAKONYI KÁROLY

SZERKESZTŐSÉGEK,
KÁVÉHAZAK

Kezdetben volt a kézirat. Mármost a gépirat. De annak előtte be lehetett vinni valóságosan kézzel írott verset, novellát a szerkesztőségekbe. Mondják, hogy a Hadikban a törzsasztalnál Kosztolányival, Móricz Zsigmonddal diskuráló Karinthy Frigyeshez lélekszakadva jött az újságtól az altiszt, mert a mester nem adta le időben a tárcát. – Semmi baj, igyon egy snapszot, mindjárt meglesz! A pincér meg hozta a kutyanyelvet, s mire a jóember megitta a pálinkát, már vihetett is a redakcióba az írást. Mi már nem adtunk le így szövegeket, még ha kézzel írtuk is a novellát, verset a presszóban egy-két szimpla fekete mellett, mert aztán legépeltük, s úgy vittük az *ÉS*-be, a *Kortárs*ba, az *Új Írás*ba, vagy adtuk fel postán Pécsre a *Jelenkornak*, Debrecenbe az *Alföldnek*, Szegedre a *Tiszatáj*nak. De a napimeg hetilapokhoz is személyesen jártunk, a hétvégeken mindig volt kulturális rovat, ünnepek táján nem győztük teljesíteni a kéréseket. A karácsonyi számokba már november elején sürgették az írást, de kellett is, hogy időben szóljanak, mert négy-öt helyre is vártak novellát. Aztán ott volt a heti tárca, amely úgy a hetvenes évektől kezdett felvirágozni, mert előtte a szabad írói jegyzet nem volt kívánatos, hiszen az író nem tartozott a szerkesztőség fegyelmé alá, ezért aztán ez a műfaj, amelyet nagy elődeink Kosztolányitól Bálint Györgyig oly jelesen műveltek, az ötvenes években eltűnt a porondról. A *Magyar Nemzet* élesztette fel, majd a többiek is követték, hetvenöt sor a *vonat* alatt tömör fogalmazásra készítette az embert. Némely redakcióban kaptunk margózt, sorok számát és ezzel az *n*-nek (*enek*) helyét jelölő kéziratpapírt, amely a keretbe fért, annyit lehetett írni, de ez nem volt baj. Nem fecsegtünk feleslegesen. Csak lényegre törően. Felesleges jelzők, szavak kihúzza (elhagyva.) Volt elég fórum, a *Nők Lapjában* Galsai szerkesztő úr teremtetett színvonalas irodalmi rovatot, de ott volt a *Tükör*, a *Népszabadság* tárcanovellákat hozott, a *Népszava* József Attila nyomán a *Szép Szó*ba várt szépirodalmat. Ha az ember vitte az írást, elidőzött kissé a lapnál, ahová gyakrabban járt, otthon érezhette magát, különösen a New York-házban, ahol a széles, árkádos folyosókon mindig találkozhatott kollégákkal, de még inkább, ha lement a Hungáriába, összefuthatott Zelk Zoltánnal vagy Moldovával, aki ott írt az egyik márványasztalnál minden

áldott nap, délidőn a mélyvízben Mátyás Ivánt láthatta ebédelni, Vas István a karzaton fogadta a fiatal költőket, Császár Pista is ott ült, kissé magába roskadva, s mindig várta, hogy betérjen egy barát, aki helyette konyakot kér a pincértől, de ha mellé ültél (és kérted a konyakot), okos dolgokat mondott az életéről. Nagyon jó író volt. A szerkesztők is lejöttek egy-egy szerzővel kávé mellett megbeszélni a kapott kéziratot. A hatvanas években, amikor az *Új Írás* még a Dorottya utcában, kezdeti székhelyén működött, ugyanígy a Greshambe baltagunk át, ott is olcsó volt a fekete (csak most lett számunkra elérhetetlenül drága hely), s *B. Nagy Laci* egyszer ott adott címet egy hosszú elbeszélésemnek. *Farkas Lászlóval* is ott lehetett jobban megbeszélni a dolgokat, bár a szerkesztőség *Szabó Edével*, *Illés Lajossal*, *Pándi Pállal* és a mindig hevületben élő, az érkezőt baráti öleléssel fogadó *Váci Mihállyal* az első számtól kezdve meghitt hely volt számunkra. És néha lehetett találkozni *Lengyel Józseffel*, aki mindig nagy figyelemmel kísérte a fiatalok dolgait, de felbukkant *Tersánszky* vagy éppenséggel *Veres Péter* is.

Aztán elmúltak ezek az idők, a ködbe veszttek olyan asztaltársaságok, mint a hatvanas évek elején a belvárosi *Száz éves* étteremben az *ÉS-asztal*, vagy a Hungária kártyatermében az *Új Írás* összejövetelei, amelyekre olykor Aczél György is ellátogatott, akaratlanul is alkalmat adva Karinthy Cininek, hogy ugrassa a pincért, mondván neki, hogy figyelje ott, azt a bajuszt, mert még meglép a kisfröccse árával. Utoljára Galsai Pongi megszervezte nekünk Óbudán az öreg Siposban a baráti társaságot, kedd esténként nagy ivászat és vacsorázgatás közben együtt volt Kolozsvári Grandpierre Emilől Kardos G. Gyurin át Csurkái és Csukásig, Abody Bélától Gyurkovicsig és Végh Antalig, de még Konrád Györgyig is minden tollforgató, szellemi hadakozás és pláne gyűlölködés nélkül, mert még úgy éreztük, hogy egységes az irodalmi élet.

Vége lett. Sokfelé szakadtunk, elsorvadt a szerkesztőségi élet, meglehet azért is, mert

már nincs többé személyes varázsa. Ahogy mondtam, eleinte még a kézzel írott szövegeket is elfogadták, aztán jött az írógép, sokáig az tartotta magát, de belépett életünkbe a komputer. Még egy darabig a gépelt lapokat *faxon* el lehetett juttatni, de aztán a beírás munkáját megsokallták, s *flopy*n kérték az anyagot, azt csak be kellett dugni a szerkesztőség számítógépébe, s megjelent a vers vagy a novella. Majd ez sem volt elég, manapság már elektromos úton száguld az író műve a lapokhoz (a kiadókhoz is), s a titkárságon (ha van ilyen, s nem csak egy személyben a szerkesztő a titkárság is) megnyomnak egy-két gombot, s ott a képernyőn a remekmű. Nem kell találkozni, vissza lehet írni *e-mail*en, vagy *sms*-t lehet küldeni, netán mobilon értekezni.

Még emlékszem, amikor korrektúrát kaptunk, emlékszem a nyomdai szedőkre, emlékszem a kötegekben félretett *krúdákra*, emlékszem a nyomdászagra... A napilapnál

a szerdán vagy csütörtökön leadott kézirat szombat megjelénésére,

Karinthy Cini, pedig már régi motoros volt, nem restellte soha, hogy szombat hajnalban lemenjen a Blaha Lujza térre, ott akart lenni, amikor ontották expedíálásra az újságot, fellapozni azon melegében, s megnézni, benne van-e az írása.

Meg aztán nehéz anyagi körülménynek között élnek a folyóiratok is, azon gondolkodnak, hogy online megjelenésre térjenek át, de az már nem ugyanaz, mint amikor kézbe veheti az ember a lapot. Megszokhatatlan izgalom a megjelenés napja, amikor megérkeznek a becsomagolt példányok, a Lyukasórában immár huszonöt éve mindig és mindig ugyanaz az öröm: itt a lap! Még őrizzük a régi hangulatot a szerzőkkel, a munkatársakkal, de ami volt az irodalmi élet szerkesztőségi és kávéházi terein, az már a múlté. Nosztalgia. Mert jó volt a nyüzsgés, jók voltak az asztaltársaságok, írói találkozások, eszmecserek, viták és egyetértések, létezés a szellemi világban, ahonnan úgyis mindig vissza kellett térni a valóságba. ♦♦

SZAKOLCZAY LAJOS*

LILIOM AZ ÉJSZAKA HOLDUDVARÁBAN

Rózsássy Barbara költészetéről

ARózsássy Barbara-vers egy *suhanás*, mint amikor a fecske léglökéses szárnyát belefűrja az égbe. Egy pillanat, s ott van, egy pillanat, s másutt. Ha talpad bírja az országút kövezetét és porát, nyomába eredhetsz, de mire utolérnéd, már nincs sehol.

Pontosabban ott van, rejtőzködő nyíltsággal, ahol saját érzésvilága, az univerzumot bekalandozó tekintete szerint lennie kell. A földön és az égben, a ma tegnapiján és az idő lovát – test a testhez – megülve a feledhetetlen reneszánszban.

Itália, embereivel, titkaival, szerelembölcsőt ringató – a kimondhatatlanban való megmerülésre ösztönző – mosolyával maga a kenyér. Az édes, a keserű, a napfénnel perzselő, a holdsarlóval eszünkbe vágó. Figyelmeztetése: ébredj fel!, ébredj magadra!

Dúdolja, érzékszerveinket megbizseregtetve, *hallhatóan* a zenét. A muzsikát, amelyben Dante, az éjszaka lovagja nem vándorköszörűs, hanem az érzések mélybe merülő tábornoka.

Nem neki kell, jóllehet alkalmas volna rá – ne lepődjünk meg az időutazáson – Mantegna keresztjének ácsolatát lecsiszolnia, hiszen bűnbocsánatunk okán mi fektetjük a Megfeszítettet patyolatágyba. Ám pokoljáró, szemet tüzesítő szerelmével – évszázadok nőit megrészegető zord, égzengéses *eleganciájával* – magához vonz mindent: azt is, aki a biblikus énjét letagadja, s azt is, aki maszkváltogató nyíltsággal az erotika tengerén kíván hajózni.

Felzabálja az *álmodozót*, nem másért, hogy az *belakja*. Életelixír a magány szerelemcsutakján ülő nő efféle viszonzása. Beatriceként meggyullad a teste olyannyira, hogy felperzseli a Hold-árkot, csillagszeművé teszi az éjszakát.

A Rózsássy-vers ebben a sejtelemben érzi jól magát.

A magyar lírában nincs még egy olyan nőköltő, kozmikus és valódi szerelemre szomjazó, aki ennyire tudja, érzi a titok – énünk körülfonta *édes* rabláncának – kibeszélhetetlen szorítását. Mert kibeszélhetetlen, ki kell beszélni, élvezhetővé kell tenni.

Ha kell maszkos körtáncal – aki a lépéseket testvidámító gesztusként érzi, a Tenger körültáncolásával –, ha szükséges a fátyol fellebbentésével.

Éjszakai tárlat? Éjszakai ébredés!

A nyújtózó, a csillapíthatatlan vágyát kozmikus szerelembe burkoló hölgy maga a költészet.

Tisztaságával végigseper mindeneket – lilium az éjszaka holdudvarában. ♦♦

* Szakolczay Lajos irodalomtörténész,

március 15-e alkalmából, Áder János köztársasági elnöktől Széchenyi-díjat vehetett át a Parlamentben.

RÓZSÁSSY BARBARA

KÉSHÉGY-ÉLŰ CSENDEN

Még ülsz a kiürült színházban.
Mint legördült függöny, ha szembenéz,
úgy terít sűrű fátylat
szemedre lassan a messzeség.

Táguló pupilládba tüvel
bekarcolódik a távol.
De milyen magányban tűnsz el,
ha a régi lankákról hiányzol?

Milyen pasztellt fest perced,
ha sűrű olaján az éjnek,
mint elakadt lemez, serceg
feketen barázdáló fényed.

Végül a sötétből kitoröl,
hogy arcodat ne lásd többé,
fároszát úsztató kikötőd
a hajnallal válik köddé.

– Hol régen már jártál egyszer:
szemed mélyzöld vizét kítárva
úgy hitted, te vagy a tenger,
s te lehetsz Ararát bárkája.

Hogy oda tartozol, még hihetnéd?
– Megvadult inga, leng a bárd,
torkodat metsző hidegség:
perced, a gyilkos, visszaránt.

Vers, most annyira kellesz.
Nincs többé ez a színház.
Rossz burok, reped a jelmez
– milyen póre, akit így látsz.

Én neked adom minden csontom,
nem csak a húst, lüktető vérem,
én vagyok, ki belőled kibontom
új vitorlámat a szélben.

Kalóz a tenger köde alatt,
hogyha törvényed úgy kívánja;
háromszor megtagadom magamat,
csak hátadon vigyél a Golgotára.

Mert egyedül hozzád tartozom.
Ebben a késhegyélű csendben,
szögekből ácsolt színpadon,
deszkányi föld, tarts meg engem.

KÓRHÁZ

Porlik a sötétség érfala.
Ha nem szólsz, én nem tudok beszélni,
csak lüktet bennem az éjszaka.
Lélegeztess vers, cserélj ki!

Itt leltem magam a kórház
elhagyatott hidegében,
hol infúzióm, e poráz,
vénásan adagolja mérgem.

S hol az álom – ha jönne is,
csak patadobogás a pusztán,
ló nélkül ahogy egyre visz –
öntudatlan hull rám.

Mert torkomba félig bedagadt,
szárad az esti nyugtató,
csak köhögöm a szavakat,
pedig most szólni volna jó.

Még sokkal több van, mit elmondanék,
mielőtt asztalra tesznek, fehérén,
fönt a mütő hideg neonja ég,
s jön, szikével, sebészem.

Szólítanak, kérdik nevem,
látom: az a száj mozog,
s már zúgat tengered, éterem,
habár még visszszámolok...

Majd ágyam a hullámzó kábulat
még súlytalan lebegve tartja.
– Rajta a testem... Csak bábu az,
s halálom vetett partra?

Vagy mezítláb járok épp víz felett?
Lehetnék akár pára is...
– Csontváz nélkül így lebeg,
kit Isten kibontott szárnya visz.

Hát szólj, lámpásod fejemenl gyűjtsd ki,
vagy párnámon tüzed, ha csak így lehet!
Ég magasáig segíts felhúzni
szívdobogásból újra az életet!

I.

Most minden máshogy van kinyílv,
lebegtet új világod,
zöldell az érett szilva,
kékek a búzakalászkok.

Ha zúg a tél harangja,
ne higgy a szóbeszédnek,
madár hús színaranyba.
Habár ma hófehérek

a háztetők fölöttem,
s a messze nyúló utcák
– te meztelen füröd meg,
míg vízesése hull rád,

alád csobog az ének.
– Folyóm, ma úgy szaladhatsz,
medred utol nem érhet,
engedlek, ússz, szabad vagy!

II.

De nem csak sárga és kék van.
Mögötted szállva pernye
– visszahúzna már négy évszak
a fölégetett kertbe.

S mi föld alá került egyszer,
bomlik alul a mélyben
– jót s rosszat kioldó vegyszer
kúszik a hársfakérgen.

A hársfa, az volt otthonod,
zöldjében csönded kivirágzott.
Most aláhulló lombburok
várja, hogy köréd zárod.

Romjain néma ház lapul,
múltad levert lakat.
– Jönnél-e még, lomb, ártatlanul,
ölelni velem magad?

III.

Sűrű, sötét enyved tinta,
s pergamen legyen a bőröm,
zúgásod, hárs, magamba szívva,
légy fölöttem forgó földgömböm.

Sűrűsödj, sötétlő kozmosz,
lúktessél ereimben,
muzsáj a hársfalombos
holnapom belevinnem,

s körben a búzakalászsor
sárga fejét csupa kékkel...
– Éveket adna nyarából
réjté előtt, aki térdel.

ÉVSZAKOKRÓL ÍRNI

Jobb lenne most a nyárról írni:
síned arany vonatján utazom,
fény, ahogy fák közén megnyílik,
kitárulna előttem lugasod.

De hül füledt évszakom kopárra,
e csupasz lombokat ha nézem,
már zörgő testük csontvázmagánya
bennem kerekülő egészem.

Mégis ez ősz, tél szeret engem.
– Mit számít, ha tavaszod kinőtött?
Végül minden évszak veled egy lesz,

s együtt jártok elnyűtt cipődben.
Míg – madarad – körözve verdes
kalickából szabadult időtlen.

Samu Géza:
Párhuzamos
elágazások,
1987

SZÖLŐS

Talán napok, ha teltek,
akár lehettek évek
– csak volna egyre lejjebb,
idő, lapítva présed.

Jó gazda vagy, belátom,
mind a szüret édes volt,
dal indázott bokámon,
perc cseppent, mint mézes bor.

Majd új holnapom földjein,
sík csöndem alól kiáslak,
elvermelt, szép gyümölcsseim,

értek-e a havazásban?
Még rügyetek zöldellve int,
mint tegnapiam, utánam.

BELESZÖHET

Ha az árnyak addig nőnek,
míg maguk lesznek a tisztás,
mily sötétült földön döngnek
a színük taposó csizmák?

S miféle vadászat hajszol?
Iszony sem tartja vissza,
ki az árnyak között trappol,
önnön vérét is megissza.

Mondd, szemedbe beleégve,
hordod-e még Nap sugarát,
kigyúlt tüzed heve éltet,

hogy sötéten túl odaláss,
hol forrásod levegőztet,
s lombod, fénynek, beleszöhet!

Samu Géza- emlékkiállítás a Vigadóban

A közelmúltban a Pesti Vigadóban, 2015. december 4-e és 2016. február 11-e között volt látogatható Samu Géza (1947–1990) szobrászművész Másvilágkép című kiállítása, P. Szabó Ernő művészettörténész kurátorsága mellett. A fiatalon elhunyt művésznek ez volt az első nagyobb budapesti tárlata. Most a kiállítás művészeti tanácsadójával, Samu Géza személyes jó barátjával, Kő Pál mesterrel beszélgetünk mindarról, ami elmondható Samu Gézáról.

SZEIMAN REGINA

„Mohács messze van”

Kő Pál szobrászművész műtermében

Kő Pál mester műtermében járni óriási megtiszteltetés és élmény.

Az otthonként is szolgáló munkahely, az Epreskert sajátos atmoszférájú világában egy meghitt, barátságos sziget, ahova jó benézni egy pár szóra, vagy bepótolni a reggelit, meginni egy teát. A párkányon dinnyék, a vitrinben fotók, körbe mindenütt szobrok, festmények és személyes tárgyak hirdetik az elmúlt negyven évet. De ott a jövő is a családi fotókon, mutatja Kő Pál a számos unokát a nevüket skandálva. Kiválasztottam a legszebb ülőalkalmatosságot, egy háromlábút, s óvatosan, vigyázva, hogy fel ne boruljak (meg hogy a forró teával le ne öntsem magam), beszélgetni kezdünk.

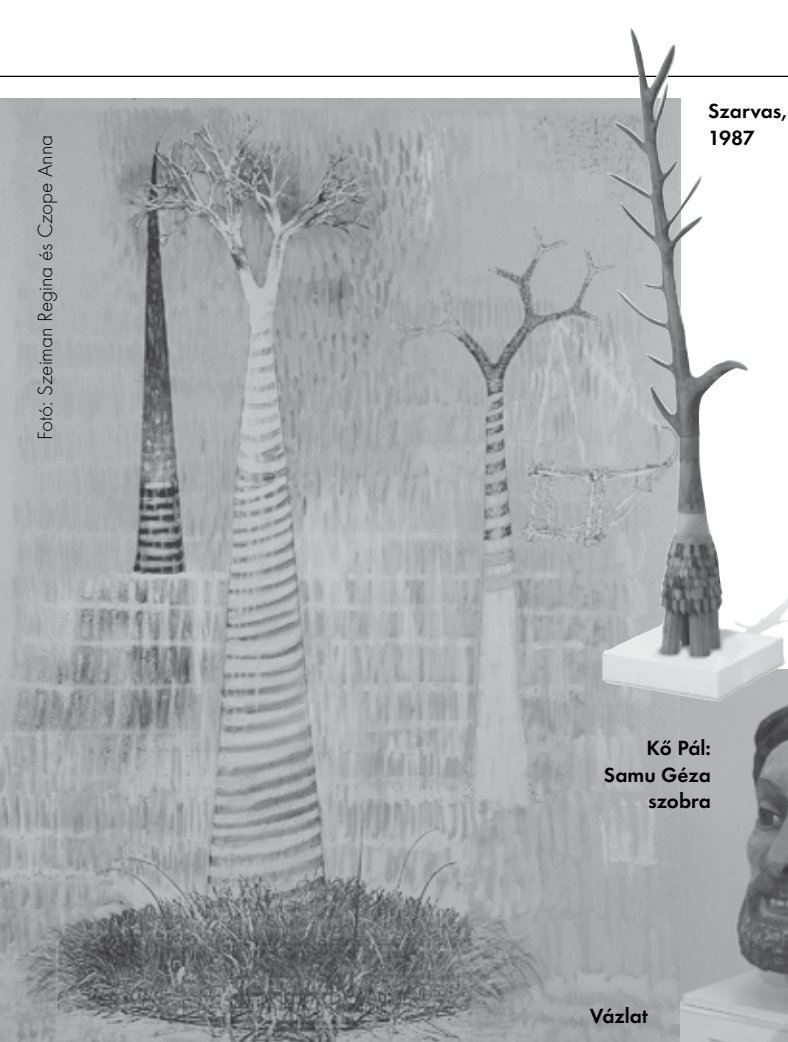
– *Hogyan lett Lujos mester? Kitől kapta ezt a nevet?*

– Egy görög fiútól kaptam. Úgy hívták, hogy Hondromatidisz Rigasz. Nem tudta a Lajost kimondani rendesen, s Lujost mondott. Nemrég volt az emlékkiállítása. A debreceni művésztelepen volt szobrász, én is jártam ott többedmagammal. Olyankor a felesége, Zója, aki felvidéki görög volt, nagy ebédet adott nekünk. A görög kolónia közelében volt egy sportpálya, oda jártunk edzésre, utána felmentünk hozzájuk. Rigasz édesanyja olyan padlizsános lecsót készített, hogy abba félig belehaltunk. A férje pedig csak nézett ki az ablakon a messzeségbe, s cigarettázott, mint az emigránsok. Nézett a semmibe, s Görögörszagra gondolt, s hogy miért van ő itt. Szomorú férfi volt. Rigaszéknak volt két kicsi, szép leányuk. Zója idegenvezető volt. Aztán megjelent egy nagy görög operaénekes, s ő elkísérte erre-arra, aztán vissza se jött többé Rigaszhoz. Szegény Rigasznak meghasadt a szíve, s meghalt. Nem

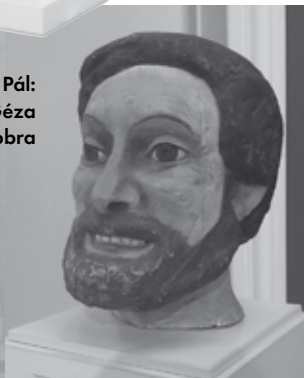
éppen vidám történet. Ő a keresztapám ilyen értelemben, ő adta a Lujos nevet. De van ám új nevem is: Hevesi Pál, s Jankovics Marci a névadó. Ő a királyszobrom modellje.

– *A Mohácsi Történelmi Emlékhely sírkertje az egyik legfontosabb műve. Hogyan kezdődött ez a munka?*

– Dr. Papp László régész találta meg a magját a csata helyszínének. Amikor kiásták ezeket a tömegsírokat, amelyekben mellig ért a csonthalom, akkor összegyűlt egy nagy bizottság: filmesek, történészek, hadtörténészek, antropológusok, tudósok, kutatók, akik arra voltak hivatottak, hogy megvitassák, hogy mi legyen ezzel az egészen különleges lelettel. Visszatemessük? Vagy pedig japán megoldás szerint üvegkalitkában legyen kiállítva? Szavazást rendeztek, s akkor eldől, hogy meg kell szondázni ezt a nagy leletet, ki kell venni belőle kutatási anyagokat, majd vissza kell temetni, főlé pedig egy kegyeleti sírkertet kell emelni. Az emlékhely koncepciója Vadász György építésze volt. Mindig az építész koncepciója mozdíttja be a társszerzőket is. Elképzeltem, ahogy a főszereplő, az uralkodó II. Lajos, a mindössze húszéves gyermek király tudja, hogy meg fog halni, s a szerelmes, gyönyörű Mária királynét... Még ma is megrendít, ha belegondolok. Hát, így indult az én képzelgéseim Mohácsról, s így történt, hogy a Vadász Gyuri által kitalált körkörös amfiteátrum, szabadtéri gyönyörűség be lett népesítve. Úgy gondoltam, hogy a két főszereplő, II. Lajos és Tomori büszke hadvezér legyen ott mindjárt a bejáratnál, valamint egy számszeríj, harci eszköz, amelyre felírtam ezt a József Attila-idézetet: „A

Szarvas,
1987Kő Pál:
Samu Géza
szobra

Vázlat

Kő Pál a Vigadóban
a kiállítás megnyitóján

Kő Pál műtermében

harcot, melyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés.” És hangszerben alkottam meg a regőt, Brodarics Istvánt, ő lett a Szélhárfa.

– Az emlékhelyen együtt dolgoztak Samu Gézával, aki jó barátja lett. Hogyan került sor a közös munkára?

– Drága Samu Géza! Ő nem járt iskolákba. Pontosabban járt sokféle iskolába, csak hát egyikben sem végzett. Amikor a hetvenes években elkezdtem a nagybetűs életet, ak-

koriban a Római iskolások – hatalmas nagy társaság – voltak azok, akik kérdezgettek, számon tartottak. De ők Gézát nem fogadták el. Hiába volt rendkívüli, impulzív, nagy ölelésű ember, őt nem tartották számon, mert nem végzett iskolákat, s ez aztán más irányba terelte Gézát. De talán nem is olyan nagyon más irányba, mert tudta

jól, hogy mit akar. Ezt a helyzetet én sem tudtam igazán megoldani. De amikor 1975-ben elkezdtem a Mohácsi történelmi emlékhelyet, azt gondoltam, hogy Gézát be kell venni ebbe a nagy munkába. Azt én se tudtam mondani, hogy gyere itt a fele, csináld, mert én is kerek egészben gondolkodtam. Ki kellett gondolni a koncepciót, s azt megcsinálni. Amikor Gézát odafogadtam magam mellé, felajánlottam neki az egyik figurát, Kanizsai Dorottyát, aki a halottakat összegyűjtötte. Nagyon örvendett, sok mindenben segített nekem. Gyorsan dolgozott, s pompásan értette, hogy mit gondolok, haladt a munka jól. Nagyszerű társam és segítőtőm lett. Jó barátunk volt Bali Pap Ferenc, aki költő volt Hajdúszoboszlón, majd átkerült galériásnak Dombóvárra. Gézának ő is adott munkát és feladatot. Akkor készítette Géza Dombóvárra a *Kerekas anyagalt*.

– Miért pusztul az emlékhely, s miért nem lehet megmenteni?

– Azért, mert már kezdetől el lett hanyagolva, így gyorsan el kezdett pusztulni, s hamar lapátra került. Sorra dőlnek ki a sírjelek, s viszik hátra. Itt az Epreskertben is van egy, de csak egy része, mert eltört a pajzsot tartó faragott oszlop, s a pajzsot már leszerelték róla, pont azt, amit Samu Géza készített. A tárcsapajzsot, amelyen egy vitéz állt, s alul rengeteg kígyó tekerődzött, én megrajzoltam, Géza pedig kérte, hogy megcsinálhassa, mert tanult ötvösséget másfél évig az Iparművészetin. Szóval megcsinálta gyönyörűen vörösrézlemezről. A középső része, ahogy

a pajzs védi a harcost, szintén eltűnt, pedig azt ki akartam állítani a Vigadóban, mint Géza munkáját, de nem lett belőle semmi. Mohács messze van. Amikor felállítottuk az egész sírkertet, az építésszel egybehangozva kikötöttük az akkori tanácsnak és a terület védnökeinek: a magyar honvédségnek és Rakonczay Zoltánnak, hogy minden évben kezelni kell a sírjeleket valamilyen lenolajjal száraz időben, amikor szív a fa. Ez soha nem történt meg,

tönkre is ment, s általában ott, ahol a fa találkozik a földdel.

– Hogyan állt össze a mostani kiállítás? Kik segítették a létrejöttét?

– P. Szabó Ernő, a társkurátor írta meg a Samu Gézáról szóló szövegeket. Én, mint a másik kurátor szereztem két daliát, akik rendbe szedték a szobrokat, amelyek nagyon el voltak hagyatva, hanyagolva. Halassy Csaba is megcsinált egyet, mert le volt törve a szárnya. Vidák Pista rekonstruálta a *Cantata profana* szövevényét, mert ő még otthon van a fűzfavessző fonásában. Huber Andris a *Másvilágképet* rekonstruálta. A *Balladának* pedig, amelyik itt van hátul az Epreskertben, még mindig nem tudtam helyet találni, pedig kár lenne, ha tönkremenne.

– 2005 óta ítélik oda a Samu Géza-díjat tehetséges, fiatal szobrászművészeknek. Kik kapják meg ezt a fajta elismerést és támogatást?

– Eddig megkapta Polgár Botond, Fülöp Gábor, Fáskerti Zsófia, Gálhidy Péter, Hidi Endre, Szőnyi Endre, Czigándi Varga Sándor és Farkas Ádám.

Megyer Márta, aki tavaly kapta, az első világháborús kiállításon lőszeres ládákat festett gyönyörűen, azért esett rá a választás. De vegyük például Fáskerti Zsófiát! Nálam van egy szép szobra, erdei faágból készítette. És itt a rokonság. Ő is azt csinálta, amit Samu Géza: kiment az erdőbe, s rengeteg ágot hazahordott. Nagyon jól megérezte Gézát. ♡

Csibe, 1985

ÁGH ISTVÁN

„aki távolság lesz maga is”

Laudáció Ughy Szabina Bella István-díjához

A mikor Ughy Szabina a költői pályára lépett, már nálunk is elterjedt és működött az a művészeti világnézet, amelyet elég nagyvonalúan posztmodernnek szokás nevezni. Nemzedéke készen kapta azt, amit a XX. század második felének költői saját alkotóerejük fejlesztésével ösztönösen vagy tudatos kísérleteikkel alakítottak ki. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az új generáció beleszületett valami kész lehetőségbe, hiszen önmagáért most is meg kell küzdenie mindenkinek, de az biztos, hogy másképpen alakítja ki művészetét, mint az elődei. Mint például Pilinszky, aki hosszú évek némaságával fizetett azért, hogy a *Szálkák* című kötetét megírhasa. S az is látható, hogy aki nem mélyed el, s mint olvasmányt fogadja be az új költészetet, az eléggé egynemű anyagot láthat, amely azonos normarendszerben keletkezett. Nézzük csak *Az év verseit* és a *Szép verseket*! De ha egynemű világnak tetszik az új magyar költészet, akkor mégis mi különbözteti meg az egyik költőt a másiktól? Mit talállok én Ughy Szabina verseiben, amit az egyéniség jegyének mondhatok? Ha verseit olvasom, látszatra megfelelnek az uralkodó korszellemnek. Nem talállok egyetlen hagyományos formát sem. Se rím, se kötött ritmus. Bár a versek struktúrája, ahogy a logikát, a mondatrendet követi, a régi hagyomány szerint is versszerű, gyakran szonettben keretezhető mondanivalóval. Attól a zenétől is versek a szövegei, amelyet a mondatok helyzetéből, mint a gondolatoktól és a szórendtől hűrként feszülő mondatokból kihallunk, s azokból a válogatott, éppúgy emelkedett, mint földön járó jelentésekből, axiómákból és szentenciákból is, ahogy verssé állnak a sorok. Mind-egyik vers külön világ, van a hullámvásznak ritmusa, akár az utazásnak, a szerelmes éjszakanak és a meditációnak. Felfűzhet az epikai vázra megannyi regénycsírá, szimbólumokat villant fel nyelvi ötletekkel, a logikai kaland fürgeségével alkothatja meg egy-egy darabját. Használja az idő dimenzióját folyamatban és egyidejűségben. A múlt, mint a régi betűk áttűnése a jelen pergamenjének kalligráfiáján, ahogy egy csésze felidézi az előd ajkait, a család múltját, vannak versek, amelyekben

egyszerre, egymásba függve nyilvánul meg az idő három rétege. Úgy is mondhatnám, hogy élettrajzi líra ez, amit egy igazi posztmodernnek mellőznie kellene, vagy csak kellő távolságot tartva próbálni. De ő sem nyers valóságában, hanem élete szublimációjaként verseli meg a létezés gondjait, igazi létköltészetet művel, mert a sorsa kíméletlenül állította szembe a halállal már gyermekkorában: „haltak-e már meg itt gyerekek?” – kérdezi az ápolónőtől szíven ütő szavakkal, amelyekre csak a kérdező válaszolhat, amikor az Isten arcába hajol és szemébe néz. Aki „mindenkire annyi fájdalmat mér, amennyire szüksége van”. „Megdörzsölöm szivaccsal a heget... de a rák tetoválása nem kopik... A test nem felejt... Fejem a kád kávéjának döntöm... párába rajzolom üzenetemet Istennek.” Tájai emiatt olyan sötétek, nyirkosak és ködösek s azért annyira elemien szép a délöv, Szicília, ahol Erasmus-ösztöndíját töltötte. „Olyan helyen nőttem fel, a dunántúli Somló-vidéken, ahol azt beszélték, hogy a világ egy sötét, gonosz hely, az emberekben nem szabad megbízni. Szicília ennek totális ellentéte.” Szicília nem álom, valóságosan bejárt világ, amelyet mégis álomszerűen él át. Csak az látja meg ezt a szigetet, „aki távolság lesz maga is”. S a hely megérdemli a tájleírást, példát ad a költőnek a modern szemléletre, aki részvevője és nem nézője a tájnak. „Vannak fekete utcák és padok, ahová ha leülsz, vasárnap lesz.” Viszont nagyon határozottan jelenti ki, hogy „nem fogom megírni a Somlót, a gyerekkor táját, holott valahol az is Dél.” Földije, Nagy László költészetéhez a kezdeti idegenségéből akkor kerül közel, amikor a Somló újkori mítoszában, a *Vértanú arabs kanca* kapásainak barbárságában hasonlatot talál otthoni tapasztalataihoz. Különben azelőtt, a mostani fiatal nemzedékhez hasonlóan, még nem szerette Nagy Lászlót, akinek költészete szemben áll a kánon kizárólagos teóriáival. Remélem, eljön az idő, amikor a seb hegét és a testidegen titániumot elfelejteti az egészség, a hegy szépsége, s kiderül az ifjúság többi tája is, a Meggyesi-erdő, a Rendeki-hegy meg Sümeg, az iskolavárosa. Hiszen az a vidék, a hely Hamvas-féle dél-helléni szelleméhez tartozik. ♦

Samu Géza:
Szarvas 2

CZIGÁNY GYÖRGY

Tűz Tamás városában

Együtt voltunk Győrben. Együtt a folyók arany, az öreg templom körüli kockakövek bazaltfekete, a házfalak sárga fényeiben. Nagy napsütésben támadt fel napról napra a város, pedig szürke volt és szegényes. Laji harmadikos gimnazista korában kedves tanára emlékére írt siratóéneket és egy ódát Szent Ágostonhoz. El is küldte őket, mint jóval később én is a magam verseit a *Zászlónk* ifjúsági folyóiratnak, ahol évtizedeken át közölték a *Fakadó rügyek* rovatban a legifjabb tehetségek verseit. Makkó Lajosét akkor nem, a szerkesztői üzenetekben megdobbanó szívvel olvashatta: *M.L. Győr. Intenzív, mély érzések fakadnak szívedben. Fejlődj!* A tekintélyes újság, amelyet a „polgár vallomásaiban” Márai Sándor is elismeréssel említ meg, üzenetével elkedvetlenítette az ifjú, bencés diákot. Nyolc éven át nem írt költeményt, inkább rajzolgatott és festett. Szeminarista volt, amikor ismét a költészet kezdte érdekelni. Felszentelt pap már, amikor felkeresi a híres, győri pap költőt, Harsányi Lajost, hogy megmutassa neki a verseit. A Mesternek tetszenek a költemények, de közli Lajival, hogy Makkó Lajos névvel aligha lehet sikeresen belépni a költészet világába. Valami illőbb nevet kell találni. Aznap hiába törték a fejüket, de másnapra megbeszélték a döntő találkozót. Makkó Lajos hazafelé menet a Kálvária és a Lóvonat utca sarkán eszmél rá a lehetséges névre: Tűz Tamás! A másnapi találkozón azonban dermedten hanyatlott le egy fotelbe. Harsányi Lajos javaslata: Hold Ábel. Hold? Méghezzá Ábel? A Mester segítségével egy-egy papírszeletre írják fel a két, javasolt nevet. Döntsön a sors! Röpke fohász, s Laji boldogan mutatja fel a cetlit: Tűz Tamás. Miért nem Víz Vazul? – kérdezte egyik tudós pap barátja nem sokkal később. Mindenestre a két esztendeje szentelt ifjú papnak 1941-ben megjelenhetett első kötete: *Tiszta arannyal* címmel.

Együtt voltunk Győrben, ugyanabba az iskolába jártunk. Amikor Tűz Tamás első verseskönyve megjelent, én épp beléptem a gimnáziumba. Egyetlen, kis versfélém már nyomtatásban is olvasható lett, a többi kézzel írt füzetbe gyűjtöttem. Tűz Tamás éppen százéves lenne, én tizenöt évvel vagyok nála fiatalabb. Már nem nagy a korkülönbség, a negyvenes években óriási volt, nem ismerhettük egymást.

Megvan a gyermekkor, meg. Ugyan hova is tűnhetett volna? – kérdi Szent Ágoston. Nemrég döbbsentem rá, hogy seregnyi rég olvasott regény jeleneteit gyermekkorom tájaiban látom. Tűz Tamás városában. Mindig a győri városkép a háttér, a díszlet. A Tejfü-

lős-közben csaptak össze a szolgák, s én nem Veronában, hanem Győrben nem kevesebb hitellel megmutatom bárkinek Júlia erkélyét. A csúf Szakszervezeti Székház az *Unalmas történet* öreg professzorának ad otthont, a bencés gimnázium pedig lehet harkovi száloda. Sztjepanovics ül az ágyon, bámulja a lavórt, s nemsokára meghal. Szerelmes egy fiatal színésznőbe. Itt hallok Csehov hosszú, dinamikátlan monológjait. Azonkívül, itt a Széchényi téren égették meg Giordano Brunót, ahol 1715-ben a löcsei fehér asszonyt is lefejezték. Hiába láttam Rómában a Virágok Terét, a képzelet valóságából már nem helyezhetem át oda az igazi máglyát. Szorongás ez, hogy minden idehátrál, szűkülve szinte a gyermekkor piacára? Tűz Tamás 1980-ban megjelent kötetére gondolok: *Égve maradt álmok...* A Zenedéből jövet mindig megnéztem a Rozáliát. Rózsák közt, féldombormű a ház emeleti magasában. A pestisben szenvedők védőszentje. Palermói Szent Rozália hever a zárt erkélyű házfalak közt. Relief-Rozália, alvó Csipkerózsika inkább. És komor olajfestményen az II. Gésu hangulatú jezsuita, később bencés templom bal oldali, középső mellékol-táránál újra ő, vele szemben a XVII. századi Győr és Pannonhalma képe. Magyar–latin szakos osztályfőnökömnek itt ministráltam sötét, adventi hajnalokon. Karnyújtásnyira feküdt Rozália. Mint a Varga-kő töltés oldalában, a Kis-Duna partján szendergő, didergő lány a köfal forró peremén. „A múlt anyaga álom, képzelt világnál bizonytalanabb.”

Együtt voltunk Tűz Tamással Győrben, ahol álmaink is őrzik a gyermekkort. Amely nem távolodik tőlünk – írja Karl Rahner – inkább egyre közeledünk feléje, megőrizzük benne örökkévalóságunkat. Lelkeszi szolgálat Tata közelében Szomódon, Agostyánban. Azután tábori lelkész, Szegednél szovjet fogságba esik. Hadifogoly Brjanszk térségében, csoda, hogy 1947-ben hazatérhet. Rónay György adigra már a halottnak hitt költő alkotásait méltatta. Nincs is lehetőség itthon folytatni a költői pályát. A diktatúra esztendei következnek. 1956 után Tűz Tamás is Nyugatra indul: ott igyekszik szolgálni a magyar költészet rejtett jelenét. Ifjúkora lezárul, s már az emigrációban élő magyar költők legjobbjaként emlegetik. Aquinói Szent Tamásról írt szonettjét szívesen idézem: *Zenél a kő a néma falban / a mész félérebb, mint a pergament, / az íródeszkán duruzsol a Dallam / s a négyszög völgyein lassan elkereng. / Ez Szent Tamás, ki csöndben dómot épít. / Kigyúl az ész és könnyed ívbe jut. / A tornyokat felhúzza lám, az égig / s a rózsablakon*

dereng a kék tejút. / Két ív között a Szellem és a Mérték / roppant erői néma harcra kelnek / s a zárókőn a Csillag tündököl. / A táj halvány hajóján száll a kék ég, / köröskörül ezüst olajfakertek / s szelíden néz egy hófehér ökör.

A nyolcvanas évek vége felé levelet kaptam Kanadából. A feladó: Makkó Lajos. A kézzel írt sorokat ámulva olvastam. Mert ezt írta Tűz Tamás, miután valahol olvasta egyik írásmat, talán a *Távlatok* című, hazatért jezsuita folyóiratban, hogy: *Kedves Gyurkám, milyen rég találkoztunk!* Azután Győrt emlegeti, gyermekkorunkat.

A költők eleven álmai. Tudtam, biztosan tudtam, hogy soha nem találkozhattam Tűz Tamással, se Győrben, se másutt. Csak olvastuk a közös táj és város iránti szeretettel egymás írásait, bármiről szóltak is. Meg kellett írnom Tamásnak, vagy Lajinak, ahogy tetszik: soha nem találkoztunk, de mégis rehabilitálható az elmaradt találkozás, hiszen esetleg láhattuk egymást Győrben, futólag, a negyvenes években. Ő kisap volt: emlékszem a szeminaristák vasárnap délutáni csendes sétáira. Jöttek a Káptalan dombról a révfalui híd felé, gyönyörű, világoskék reverendában. Én arra bicikliztem, igyekeztem Vízkelety Bandiékhoz, vagy a szigeti fahídon át rokonaink kertjébe. A Püspökvár vízbe szakadó, hatalmas falai magasában pillanthatam meg őket. A jelen és eltűnt esztendők simulnak egybe a kárpótlás derűjében: megszületett a vers Tűz Tamásnak. ♦♦

KOCKAKÖVEK

Akkor tudod, hogy ott az árnyak árvízében derékig állnak házaink, rajtuk égő felhők s tömjén áll fehér végtelenből. Falai, fái: Káptalandomb. Zárt erkélyek: ablakaikban nyár és angyalok szárnya villan.

Akkor tudod, láttuk egymást ott: kék reverendád, vonulástok a révfalui hídon vártam. Fény annyi gyúlt föl a Dunában akárha öröklétünk volna, holott e ragyogás volt nemlét. Nem tudom, búgtak-e a gerlék.

Akkor tudod, emlék se vár most. Leheletüntől fényes város utcazájában hallgatóznak az egykor ott heverő holtak. Emlékek helyett csak a hűség. Csak gondolhassunk rájuk: nap tör fel máris a kockakövekből.

SZAKONYI KÁROLY
OLVASSUK ÚJRA!

A LÁZADÓ POLGÁR

Déry Tibor, Budapest 1894–1977

Vajon mi készt egy gazdag családból származó, jó módú ifjút arra, hogy családjá és egyben osztálya ellen fordulva szélsőséges forradalmi eszméket kövessen, s 1919-ben belépjen a kommunista pártba, a megalakuló írói direktóriumban pedig szerepet vállaljon még akkor is, ha apját öngyilkosságba kergette a kétségbeesés elkobzott házai, vagyona miatt? Eszmei felismerés, vagy fiatalos dac, lázadás? Kiábrándulás? Politikai *hippiség*? Tény, hogy Déry Tibor, egy jómódú ügyvéd apa és egy gazdag osztrák családból származó anya fiaként huszonöt évesen elkötelezte magát a kommunista ideáknak. És ez meghatározta egész magán- és írói életét. A kommün bukása után letartóztatták, de emigrálhatott, s elkezdődtek bolyongásai Európában. Bécs, majd Párizs, Olaszország, de bárhová jutott, folytatta elkezdett írói működését. Nyelvtudásával, amelyet a Kereskedelmi Akadémia elvégzése után atyai apanázból Svájcban tökéletesíthetett, még spanyol földön is elboldogult. Első irodalmi kísérlete, az 1917-ben Osváth támogatásával megjelent *Lia* című, közérkölcstől sértő kisregénye miatt per zúdult a nyakába, így már kezdetben kiderült némi anarchista hajlama a művészetében, amelyet az emigráció idején született versekben és novellákban folytatott, közülük némelyek borzongatók, majdhogynem rémtörténetek voltak. 1926-ban megírta az *Óriáscsesemőt*, ezt a merész, avantgárd drámát, amelynek Kassák körében is híre lett. Nagy reményeket fűzött háromkötetesre tervezett, *A befejezetlen mondat* című regényéhez, Thomas Mannra vagy Proustra vetett tekintettel. 1934-ben fejezte be, de csak tíz év múlva, 1947-ben jelent meg, már itthon. Abban az évben mutatta be a Nemzeti Színház *Tükör* című drámáját. Hazatérte után részt vett a pártéletben, tagja lett az Írószövetség vezetőségének, sorra jelentek meg korábbi és külföldön írott könyvei, de újabb nagyszabású munkába is fogott, 1952-ben

került ki keze alól a *Felelet*. Ez a regénye ideológiai vitákat váltott ki, Révai József, a párt kulturális mindenhatója kifogásolta a regényalakok ideológiai fejlődését. Ötvenkettőben a szocreál feladatok ügyes megkerülésével megírta a *Simon Menyhért születését*, ezt a közösségi összefogásról szóló szép és művészi történetet, amelyből film is készült Szirtes Ádámmal és Mészáros Ágival a főszerepekben. Az ötvenes évek végén ő is megkezdte a szembenézést a diktatórikus politikával, 1956 nyarán a Petőfi-körben elemezte a rezsim vétkeit, ezért kizárták a pártból, s később, amikor a forradalom alatt és után Kádár ellen fordult, másokkal együtt perbe fogták, s kilenc év börtönre ítélték. 1961-ben szabadult amnesztiával. Ettől kezdve elvonulva, csak az írásnak élt, nyáron a balatonfüredi Tamáshegyen levő házában születtek a jobbnál jobb írásai, kisregények, a *Niki*, az egyik legszebb magyar novella, a *Szerelem*, az öregséggel szembenező *Kedves Bóper*, az élet dolgaival leszámoló, kendőzetlen *Ítélet nincs*, az Élet és Irodalomban hetente megjelenő *Napok hordaléka*, a fiatalokat magával ragadó *Képzelt riport egy amerikai pop fesztiválról*, amelyből a Vígyszínházban végtelen időkre szóló sikeres musical készült, s más munkái, amelyekben már a lehiggadt, bölcsességre jutott író szólalt meg. Harmadik felesége, a mindenki által tisztelt és szeretett Böbe óvta nyugalma és egészségét, amelyet a börtönélet megviselt. Mondhatni, világhírű volt már, szabadulása után bárhol letelepedhetett volna, hívták, gondtalan élettel kecsegtetve, de idekötötte az anyanyelv, s noha soha nem érezte magát patriótának, hiszen mindenütt otthonos, sőt, otthon volt, bárhová vetette is a sors, valami titokzatos, a nyelven túli vonzerő mégis, most már élete végéig itt tartotta, ahol annyi különködés és hányattatás után tiszteletre méltó íróvá öregedett.

Híres, szép novelláját adjuk közre, írásművészetére emlékezve. ♡

DÉRY
TIBOR

A cella ajtaja kinyílt, s a börtönőr bedobott valamit.

– Fogja! – mondta.

Egy zsák volt, rajta egy szám. A földre esett, épp a fogoly lába elé. B. felállt, mély lélegzetet vett, s a börtönőrré nézett. – A civil ruhája – mondta ez. – Öltözzön át! Mindjárt meg fogják borotválni.

A hét évvel ezelőtt levetett ruhája volt a zsákban, a cipője. A ruha olyan gyűrött, hogy egy tenyérnyi sima hely sem maradt rajta, a cipő penészes. Széthajtogatta az inget, az is penészes volt. Mire elkészült az öltözködéssel, a rab borbély bejött, s megborotválta.

Egy óra múlva a kis fogháziroda elé vitték. A folyosón már nyolc-tíz civil ruhába visszaöltözött rab várakozott, mégis elsőnek őt hívták be, alighogy az iroda ajtaja elé ért. Az íróasztalnál egy őrmester ült, mellette egy másik állt, előttük lassú léptekkel egy százados ide-oda sétált a szűk helyiségben.

– Jöjjön ide! – mondta az íróasztalnál ülő őrmester. – Neve? Anyja neve? Hová távozik?

– Nem tudom – mondta B.

– Hogyhogy? – kérdezte az őrmester. – Nem tudja, hogy hová távozik?

– Nem – mondta B. – Nem tudom, hogy hová visznek.

Az őrmester rosszkedvű tekintetet vetett rá. – Nem viszik magát sehova – mondta mogorván. – Mehet haza ebédelni a feleségéhez. Éjjel már használhatja a szerszámát is. Megértette?

A fogoly nem felelt.

– Tehát hova távozik? – kérdezte az őrmester.

– Szilfa utca 17.

– Budapest, hányadik kerület?

– Második – mondta B. – Miért engednek ki?

– Mit kérdez annyit? – morogta az őrmester.

– Kiengedik, kész. Örüljön, hogy megszabadul tőlünk.

A szomszéd szobából kihozták az értéktárgyait, egy nikkelt karórát, egy töltőtollat, s egy kopott, zöldesfekete pénztárcát, amelyet még apjától örökölt. A tárca üres volt.

– Ezt írja alá! – mondta az őrmester. – Nyugta volt a nikkelt karóráról, a töltőtollról, a tárcáról. – Ezt is!

Ez is nyugta volt, száznegyvenhat forint munkabérről. A pénzt leszámolták eléje az asztalra. – Tegye el! – mondta az őrmester. B. újra kivette zsebéből a pénztárcát, s a bankjegyeket az ezüsttel együtt betömte egyik rekeszébe. A tárca is penészszagú volt. Utolsónak a szabadulóléveletét adták át. A Letartóztatás oka kezdetű pontozott sor üresen maradt.

A folyosón még körülbelül egy óráig ácsor-

SZERELEM

Darvas Iván és
Törőcsik Mari
a Szerelmek című
filmben

gott, majd negyedmagával lekísérték a börtön főkapujáig. De még mielőtt a kapuhoz értek volna, egy utánuk futó őrmester megállította őket. Egy embert kiemelt a négyes csoportból, s két géppisztolyos őr között visszakísértetett a börtönépületbe. Az embernek a frissen borotvált arca hirtelen elsárgult, mintha epeömlést kapott volna, a szeme elkocsonyasodott. Hárman tovább mentek a kapuig.

– Ott a villamos, szálljon fel! – mondta B.-nek az őr, miután átvizsgálta, majd visszaadta kezébe a szabadulóllevelet. B. állt, s maga elé nézett a földre.

– Mire vár? – kérdezte az őrmester.

B. tovább állt, a földet nézte.

– Menjen már a fenébe! – mondta az őr. – Mire vár?

– Megyek – mondta B. – Szóval mehetek?

Az őr nem felelt. B. zsebre tette a szabadulóllevelet, s kiment a kapun. Néhány lépés után hátra akart volna nézni, de erőt vett magán, s továbbment. Figyelt, nem hallott lépteket maga mögött. Úgy gondolta, ha eléri a villamost, anélkül, hogy egy kéz nehezednék hátulról a vállára, vagy ugyancsak hátulról a nevéen szólítanák, akkor feltehetően végképp elengedték. Végképp?

Amikor a villamosmegállóhoz ért, hirtelen hátrafordult: senki sem jött mögötte. Nadrágzsebébe nyúlt, de nem volt zsebkendője, amellyel megtörölhette volna a homlokára kicsapott verejtéket. Fellépett az épp eléje csikorgó villamosra. A pótkocsiról ugyanakkor egy börtönőr szállt le, s az első kocsi mellett elhaladva egész ragyás arcával és apró szemével hosszan, kihívóan szemügyre vette B.-t. Ez nem köszönt neki. A villamos elindult.

Ebben a percben – attól a pillanattörédestől kezdve, hogy nem köszönt a börtönőrnek, s a villamos elindult –, abban a percben megszólalt körülötte a világ. Olyasféle érzés volt, mint amikor moziban géphiba miatt egy ideje hang nélkül pergett a film, s egyszerre, egy

mondat, egy szó közepén visszatér a hang a színészek üresen tátogó szájába, s a süketnéma terem, amelyben mintha a közönség is elvesztette volna harmadik kiterjedését, hirtelen miliszekundumos indítással a mennyezetig megtelik hangos zenével, énekkel és párbeszédekkel. Körös-körül minden szín robbanni kezdett. A szemben érkező villamos olyan sárga volt, mint amilyen sárgát még életében nem látott, s olyan gyorsan zúgott el egy rikító, szürke, egyemeletes ház előtt, hogy B. attól tartott, nem bírják többé megállítani. Az utca túlsó oldalán két pipacspiros ló vágatott egy üres társzekér előtt, amelynek andalító zörgése megrezgettette az égen úszó tündéri bárányszerűeket. Egy üvegöld kertecske hullámozott el hátrafelé, két lángoló üveggömbbel és mögöttük egy nyitott konyhaablakkal. A járdákon sok millió ember sétált, mind civil ruhában, egyik szebb, mint a másik, s mind különbözött egymástól. Köztük sok volt a meglepően alacsony termetű, egyik-másik a járókelőknek csak a térdükig ért, sokat karon kellett vinni. S a nők!

Minthogy B. érezte, hogy a szeme könnybe lábad, bement a villamos belsejébe. A kalauznőnek puhán csengő, szívhez szólóan kellemes hangja volt. B. megváltotta a jegyet, s leült a kocsi végében egy egyes sarokülésre. Becsukódott. Attól félt, hogy ha nyitva marad, elveszti önuralmát. Amikor egy ízben kitekintett az ablakon, szemben a járdán, a Sörgár kapuja előtt egy férfit pillantott meg, aki megsimogatta egy fiatal nőnek az arcát. Ismét a nadrágzsebébe nyúlt, de megint csak nem talált zsebkendőt, amellyel letörölhette volna homlokáról a friss izzadságot. Egy munkás ült le vele szemben, az üres helyre, nyitott aktatáskájában tíz üveg sörrel. A kalauznő nevetett.

– Nem lesz sok?

– Családos ember vagyok, elvtársnő – mondta a munkás. – A feleségem szereti nézni, ha az ura iszik.

A kalauznő nevetett.

– Nézni?

– Hát!

– Barna sör?

– Barna.

– Jobb a világos.

– A feleségem a barnát szereti nézni – mondta a munkás. – A kalauznő nevetett.

– Hagyhatna itt nálam egy üveggel.

– Barnát?

– Hát barnát!

– Minek?

A kalauznő nevetett. – Hazavinném az uramnak.

– Minek annak a barna, ha a szökét szereti? – mondta a munkás.

A kalauznő nevetett. Megállóhelyhez értek, B. leszállt, s taxiba ült. A sofőr lecsapta a zászlót. – Hova tetszik? – kérdezte egy idő múlva, mivel az utasa nem szólalt meg.

– Budára – mondta B.

A sofőr hátrafordult, szemügyre vette az utast.

– Melyik hídon?

B. maga elé nézett. – Hogy melyik hídon?

– Nem tetszik Pesten ismerősnek lenni? – kérdezte a sofőr.

– A Margit-hídon – mondta B.

A kocsi elindult. B. egyenesen ült, nem támaszkodott hátra. A kocsi nyitott ablakán becsapódott a napsütötte utca benzinszaga, por-szaga és a villamosok csengetése. Jobbra-balra, mind a két járdára egyformán sütött a nap, az aszfalton annyi árnyék futott egymást keresztezve a járókelők cipője előtt, hogy szinte megduplázták az utcai forgalmat. Egy cukrászda narancsszín csikos ponyvája alatt vörhenyes fényben cigarettázott egy fiatal nő. Arrébb, a járda sarkán egy kis fiatal gesztenyefa már kilombosodott, egy tenyérynnyi ide-oda rezgő, laza és csillogó árnyékot gyűjtött maga alá.

– Ha majd lát egy trafikot – mondta B. a sofőrnek.

Három házzal arrébb megálltak. B. kinézett az ablakon: egy nyitott boltajtó előtt álltak, egy hegy piros hónapos retek, egy hegy zöld saláta, egy hegy piros jonatánalma előtt. Odébb egy trafik keskeny ajtaja.

– Tessék csak ülni maradni – mondta a sofőr, hátrafordulva –, hozok én! Milyen tetszik?

B. a hónapos retket nézte. A keze reszketett.

– Kossuth?

– Igen – mondta B. – És egy doboz gyufát.

A sofőr kiszállt. – Tessék csak hagyni, majd hozzacsapjuk a fuvarhoz! Egy csomaggal?

– Legyen szíves – mondta B.

– Rá tetszik gyújtani? – kérdezte a sofőr, amikor visszajött. – A sógorom is ült két évig, annak is első útja volt a trafik. Előbb szívott két Kossuthot, egyiket a másik után, csak aztán ment haza a családhöz.

– Meglátszik rajtam? – kérdezte egy idő múlva B.

– Hát, egy kicsit talán meglátszik – mondta a sofőr. – A sógoromnak is ilyen beteges színe volt. Persze, jöhetne kórházból is, de ott nem gyúrik a ruhát. Meddig volt benn?

– Hét évig – mondta B.

A sofőr füttyentett. – Politikai?

– Igen – mondta B. – Másfél év a halálraítéltek cellájában.

– S most kiengedték?

– Úgy látszik – mondta B. – Nagyon meglátszik rajtam?

A sofőr mind a két vállát felemelte, leejtette. – Hét év! – ismételte. – Nem csoda.

B. a Fogaskerekűnél szállt ki, a még hátralevő utat gyalog tette meg, szoktatni akarta magát a szabad mozgáshoz, mielőtt a feleségével találkozik. A sofőr nem fogadott el borraivalót. – Szüksége lesz a pénzre, elvtárs – mondta. – Semmi másra ne költjön, csak az egészségére! Mindennap húst, egy fél liter jó bort, akkor egykettőre rendbe kerül.

– Viszontlátásra – mondta B.

Átellenben, valamivel hátrébb, egy divat-áruüzlet kirakatában egy keskeny tükröt pillantott meg. Egy ideig áldogált előtte, aztán továbbment. Minthogy a Pasaréti úton sok volt az ember, egy gyalogösvényen, amely egy tenispálya mellett a domboldalra vezetett fel, átvágott a Herman Ottó útra. Itt meg a tér volt sok körülötte, a beépített telkekkel, amelyek egyenesen a szemközti hegyekre nyíltak. Elszédült, leült a föbe. A felesége amúgy sem várja, tehát ráér egy félórát a föben üldögelni, gondolta. Szemben, egy kerítés mögött egy virágzó almafa állt. B. egy ideig nézte, aztán felállt, s a kerítéshez ment. A viaszfényű, nagy, fehér virágok oly sűrűn ültek az ágakon, hogy ha az ember alulról felnézett a hófehér koronába, alig látszott mögötte az ég sötétkeken rezgő síkja. Ha egyenként nézte az ember a virágokat, legbelül a kehelyben, a felül kerek, alul keskenyedő szirmok tövében egy-egy rózsaszín lehelet ült, amely külön-külön mindegyiknek gyöngéden megszínezte menyasszonyi fényét. Annyi méh dongott a virágokban, egy-egy kis rezgő aranyfonál a szirmok fehér szövetében, hogy az egész fa hullámozni látszott, mint egy szélbe feldobott fányol. B. állt, s hallgatta a beszélő fát. Talált két ágat, amelyek között ki lehetett látni az égre, s azon túl még messzebb, egy mozdulatlanul álló gyapjas felhőre, amely úgy hatott, mint elérhetetlen távolságban egy másik virágzó almafa az alsó fa fölött. Addig nézte a kettőt, az éríthetőn át az éríthetlent, amíg el nem szédült.

Minthogy karóráját elfelejtette felhúzni, s nem tudta, mennyi idő telt el azóta, hogy kiszállt a taxiból, sarkon fordult, s hazafelé indult. Néhány lépés után egy bokor mögé állt, s hányt, ettől megkönnyebbült. Egy félórát gyaloglás után, keskeny napsütötte mellékutcákon át, amelyek virágzó gyümölcsfákkal hintették tele a domboldalt, megállt a ház előtt. Az első emeleten laktak. A kertben, a kaputól kétoldalt egy-egy fehér orgonabokor állt. Felment a lépcsőn. A csengetésre nem nyitottak ki. Az ajtón nem volt névtábla. Lement az alagsorba, a házfelügyelőhöz, bekopogott.

– Jó napot – mondta az ajtót nyitó asszonynak. Ez is lesóványodott, megöregedett.

– Kiket keresni?

– B. vagyok – mondta B. – A feleségem még itt lakik?

– Uramisten! – mondta az asszony.

B. a földet nézte. – A feleségem még itt lakik?

– Uramisten! – mondta az asszony még egyszer. – Haza tetszett jönni?

– Haza – mondta B. – A feleségem még itt lakik?

Az asszony eleresztette a kilincset, az ajtófélfának dült. – Haza tetszett jönni? – ismételte. – Uramisten! Hát, persze, hogy itt lakik. Ő sem tudta, hogy haza tetszik jönni? Jóságos úristen! Persze, hogy itt lakik.

– A fiam is? – kérdezte B.

Az asszony megértette. – Egészséges – mondta. – Egészséges, semmi baja nincs, derék, szép, nagy fiú lett belőle. Uramisten!

B. hallgatott.

– Tessék bejönni hozzánk! – mondta az asszony reszkető hangon. – Tessék bejönni! Tudtam, hogy ártatlan. Tudtam, hogy egyszer haza teszik jönni.

– Nem nyitottak ajtót – mondta B. –, pedig háromszor csengettem.

– Tessék bejönni hozzánk! – ismételte az asszony. – Senki sincs otthon. A társbérlok is elmentek hazulról.

B. hallgatott, a földet nézte.

– A felesége dolgozni jár, a Gyurika meg még iskolában van – mondta az asszony. – Nem tetszik bejönni? Délutánra jönnek haza.

– Társbérlok vannak? – kérdezte B.

– Nagyon rendes emberek – mondta az asszony. – A felesége jól megfér velük. Uramisten, hát haza tetszett jönni?

B. hallgatott.

– Nálam van a lakáskulcs – mondta az asszony egy idő múlva –, tessék felmenni és lepihenni, amíg a felesége haza nem jön.

A falon, egy szögön két kulcs lógott, az asszony az egyiket leakasztotta, s behúzta maga után az ajtót.

– Tessék felmenni és lepihenni! – mondta.

B. maga elé nézett a földre. – Maga is jön? – kérdezte.

– Persze – mondta az asszony. – Megmutatom, hogy a felesége melyik szobában lakik.

– Melyik szobában lakik? – kérdezte B.

– Tetszik tudni, a társbérlok négyen vannak – mondta az asszony –, azoknak utalták ki a két szobát. A felesége a Gyurikával a cseléd-szobába költözött. De a konyha és a fürdőszoba közös maradt.

B. nem felelt.

– Menjünk fel – kérdezte az asszony –, vagy inkább nálunk tetszik megvárni, amíg haza nem jönnek? Tessék nálunk lefeküdni a díványra, s ott egy kicsit megpihenni, amíg haza nem jönnek.

– A konyha és a fürdőszoba közös? – kérdezte B.

– Persze, hogy közös – mondta az asszony.

B. felemelte a fejét, s az asszony arcába nézett. – Akkor jogom van megfürödni?

– Természetesen – mondta az asszony mosolyogva, s tenyerével gyöngéden átfogta B.

könyökét, mintha meg akarná támasztani –, persze, hogy joga van megfürödni, már hogyan volna. Az a maguk lakása is, s mondom, a konyha meg a fürdőszoba közös. Szívesen be is fűtenék magának, mert télről maradt még egy kis fánk a pincében, de úgy tudom, a társbérlok nappal lezárják a fürdőszobát.

B. hallgatott, újra a földet nézte.

– Menjünk fel, vagy be tetszik jönni hozzánk? – kérdezte az asszony. – Tessék bejönni hozzánk! Én a konyhában vagyok, nem zavarom, lefekszik a díványra, talán el is tetszik tudni aludni.

– Köszönöm – mondta B. – inkább felmenék.

A kis cseléd-szoba ablaka északra szolgált, mint általában a cseléd-szobáké; egy díszkőrös állt előtte, balra a Gugger-hegy fenyvesektől fekete csúcsa látszott. A szoba zöldes volt a kőrös lombjától. Mihelyt magára maradt, s a lélegzete megnyugodott, megismerte a felesége szagát. Leült az ablak mellé, s lélegzett. Nézte a kőrös lombját. Egész testével a felesége szagában ült, s lélegzett. A szűk, kis szobában mindössze egy kopott, fehér szekrény, egy vaságy, egy asztal, egy szék állt; hogy az ágyhoz lehessen jutni, félre kellett tolni a széket. Nem feküdt le az ágyra, ült és lélegzett. Az asztal magasan volt rakva mindenféle holmival, könyvekkel, ruhával, gyerekjátékokkal; egy kis kékítőkr is volt köztük; megnézte magát benne; ugyanazt mutatta, amit a Fogaskerekűnél a kirakat tükré. Lapjával lefelé fordítva tette vissza az asztalra. Nem kutatott a felesége holmijában az asztalon. A hamutálcaiban egy piros pöttyös labda ült. Az asztal fölött is a felesége szaga érzett.

Alighogy visszaült az ablakhoz, a házfelügyelőné egy nagy ibrik tejeskávét és két vastag szelet kalácsot hozott be. Megette, mire egyedül maradt. Nem sokkal rá a földszinti lakó felesége csöngetett be a lakásba, ugyan csak egy csésze kávéval, vajás kenyérrel, kolbásszal, egy ugyanolyan jonatánalmával, mint amilyet az utcán, a Közért kirakatában látott. Letette az asztalra a tálcát, a szeme könnyes volt, néhány perc múlva el is ment. Amikor B. magára maradt, ezt is megette. Még mindig nem húzta fel karóráját, nem tudta, mióta ül már az ablak mellett. Az ablak a hátsó kertre nyílt, ahol senki sem járt. A kőrös világoszöld,

fehér szélű levelei között néha-néha egy kis szellő rebtent el, s megborzongatta a délutáni fényt a cselédszoba fehérre meszelt falain.

Mire teleszívta magát a felesége szagával, s már nem érezte többé, lement az utcára, a kertkapu elé. Egy idő múlva a sarkon befordult a felesége, körülötte négy-öt gyerek. A kapu felé közeledve az asszony léptei hirtelen lelassultak, egy pillanatra meg is állt, majd futva elindult feléje. B. is szaladni kezdett, tudtán kívül. Amikor közeledni kezdtek egymáshoz, az asszony megtorpant, mintha nem volna bizonyos a dolgában, majd újra futásnak eredt. B. megismerte rajta a szürke, hosszú ujjú, fekete csíkos gyapjúszvettert, amelyet közvetlenül letartóztatása előtt vett neki egy belvárosi üzletben. Felesége levegőnek és húsnak egy különös, soha nem látott vegyülete volt, egyetlen a maga nemében. Felülmúlta mindazt, amit a börtönben hét évig összegyűjtött róla. Amikor kibontakoztak egymás karjaiból, B. a kerítésnek támaszkodott. Az asszony mögött néhány lépésnyire négy-öt fiú álldogált, kíváncsi, de kissé megütközött arccal. Hét-nyolc-kilenc évesek lehettek. Nem öten voltak, csak négyen. B. a kerítésnek támaszkodva, egyenként megvizsgálta őket.

– Melyik az enyém? – kérdezte.

Az asszony ekkor kezdett el sírni.

– Menjünk fel! – mondta sírva.

B. átölelte a vállát.

– Ne sírj!

– Menjünk fel! – mondta az asszony, hangosan sírva.

– Ne sírj! – mondta B. – Melyik az enyém?

Az asszony belökte a kertkaput, s futva elindult a ház felé, a két fehér orgonabokor között eltűnt a kapualjban. Ugyanolyan karcsú volt még, mint amikor elváltak, s ugyanolyan hosszú, rugalmas léptekkel futott, mint egyszer lánykorában egy tehén elől, a félelem fegyelmetlen, vad mozdulataival a lábában. De mire B. fent az emeleten, a lakás ajtaja előtt utolérte, már lecsillapodott, csak a keble, lányos mellei hullámoztak a fekete csíkos szveter alatt. Már nem sírt, de a szeme alja még nedves volt a letörölt könnyek alatt.

– Egyetlenem – súgta –, egyetlenem.

Úgy tudott sügni, hogy az ember szájába kívánta venni a szavait, minden szavát külön.

– Menjünk be! – mondta B.

– A lakásban most más is lakik.

– Tudom – mondta B. – Menjünk be!

– Már voltál benn?

– Voltam – mondta B. – Melyik a fiam?

Bent a szobában az asszony eléje térdelt, ölébe hajtotta fejét, sírt. Ősz hajszála csillogtak idegen fénnel sötétszöke hajában. – Egyetlenem – mondta. – Megvártalak. Egyetlenem.

B. a fejét simogatta. – Nehéz volt?

– Egyetlenem – súgta az asszony.

B. továbbsimogatta a haját. – Nagyon megöregedtem?

Az asszony átkulcsolta a térdét, magához

szorította. – Olyan vagy nekem, mint amikor elváltunk.

– Nagyon megöregedtem? – kérdezte B.

– Amíg élek, szeretni foglak – súgta az asszony.

– Szeretsz? – kérdezte B.

Az asszonynak reszketett a háta, hangosan sírt. B. levette kezét a fejéről. – Meg tudsz majd szokni? – kérdezte. – Hozzám tudsz majd megint szokni?

– Soha senki mást nem szerettem – mondta az asszony. – Szeretlek.

– Megvártál? – kérdezte B.

– Veled éltem – mondta az asszony. – Nem volt olyan nap, hogy ne gondoltam volna rád. Tudtam, hogy vissza fogsz jönni. De ha nem jöttél volna vissza, akkor egyedül haltam volna meg. A fiad is te voltál.

– Szeretsz? – kérdezte B.

– Soha senki mást nem szerettem – mondta az asszony. – Úgy nem változhattál meg, hogy ne szeresselek.

– Megváltoztam – mondta B. – Megöregedtem.

Az asszony sírt, magához szorította férje lábát. B. újra megsimogatta a fejét.

– Lehet még gyerekünke? – kérdezte az asszony.

– Talán – mondta az ember. – Ha szeretsz. Állj fel!

Az asszony felállt.

– Hívjam fel?

– Még nem – mondta B. –, még veled akarok lenni. Ő még idegen nekem. A kertben maradt?

– Leszaladok hozzá – mondta az asszony –, s megmondom neki, hogy várjon.

Mire visszaért, B. az ablaknál állt, háttal a szobának. A háta mintha elkeskenyedett és elferdült volna. Nem fordult meg. Az asszony egy pillanatra állva maradt az ajtóban. – Azt mondtam neki, hogy szedjen virágot az apjának – mondta, kissé rekedten a felindulástól. – A szomszéd üres telken most nyílik az orgona, szedjen egy nagy csokrot az apjának.

– Szeretsz? – kérdezte B.

Az asszony hozzászaladt, átölelte vállát, egész testével hozzásimult. – Egyetlenem – súgta.

– Meg tudsz majd szokni? – kérdezte B.

– Soha senki mást nem szerettem – mondta az asszony. – Éjjel-nappal veled voltam. A fiadnak mindennap rólad beszéltem.

B. megfordult, átölelte az asszonyt, figyelmesen nézte az arcát. Az ablakon behulló alkonyati fényben megkönnyebülten látta, hogy az is megöregedett, bár szebb volt, mint amilyennek hét éven át napról napra újra és újra felidézte. A szeme be volt hunyva, a szája félig nyitva, a kicsillanó fogak közül a forró lehelet B.

száját érte. A sápadt bőrön nyugvó sűrű szempillák alatt sötétén, nedvesen csillogott a szeme alja. Maga volt az odaadás. B. megcsókolta a szemét, majd szelíden eltolta magától az asszonyt.

– Szeresd a fiunkat is! – súgta ez még behunyt szemmel.

– Igen – mondta B. – Meg fogom szokni. Meg fogom szeretni.

– A te fiad!

– S a tiéd – mondta B.

Az asszony átölelte a nyakát. – Megmosdaltak – mondta.

– Jó lesz.

Levetkőzött. Az asszony megvetette az ágyat, a lepedőre fektette férje meztelen testét. Egy bádorglavórban meleg vizet hozott, szappant, két törülközőt. Az egyiket, összehajtogatva, a vízbe mártotta, beszappanozta. Az egész testet tetőtől talpig megmosdatta. Kétszer váltott vizet. B.-nek olykor még meg-megreszkett a keze, de az arca már megnyugodott.

– Meg tudsz majd szokni? – kérdezte.

– Egyetlenem – mondta az asszony.

– Velem alszol az éjjel?

– Igen – mondta az asszony.

– A gyerek hol alszik?

– Majd a földre ágyazok neki – mondta az asszony. – Nagyon mélyen alszik.

– Egész éjjel velem maradsz?

– Igen – mondta az asszony. – Minden éjjel, amíg élünk. ♡

TÓTH ÉVA ÖREGASSZONY MONDJA

Szerettem volna egyszer a fiammal eltölteni egy egész napot mint mikor kicsi volt hogy elmondjak neki mindent amit tudok vagy legalább amire futja az időből s ami rá tartozik de értem én hogy sok a dolga és sajnálom hogy annyi időt kell majd rám szánnia ha meghalok

ÜZENET

Ha meghalok sirassatok Utánam semmi sem marad magammal viszem magamat

UNGARETTI EGYSOROSA

Végtelemné világosodom

„A szerep vizsgálata egyben a színész önvizsgálata”

Beszélgetés Rátóti Zoltán színművésszel

Rátóti Zoltán színművész, aki múlt év márciusában kapta meg az Érdemes Művész Díjat, ama szerencsés generáció tagja, akit még játék- és tévéfilmekben is láthatott a közönség. A színpadon emlékezetes alakítást nyújtott többek között Hontalan Ivánként a *Mester és Margaritában*, Husz Jánosként Háy Gyula *Isten, császár, paraszt* című darabjában vagy *Az ember tragédiájában* Ádámként, de eljátszotta Higgins professzort a *Pygmalionban* és Bicska Maxit a *Koldusoperában* is. Kellemes orgánumat naponta hallhatjuk a Duna Televízióban (régbben az M1 hangja volt). Színjátszásról, a társulat- és tagozatvezetés nehézségeiről, a kaposvári Csiky Gergely Színház épületének megújulásáról, szakmai kihívásokról, köztük az egyik legemlékezetesebbéről, a *Peer Gynt*-ről mesélt olvasóinknak.

– Szüntelenül úton van Budapest, Kaposvár és az Őrségben fekvő Magyarföld falu között. Alighanem útközben érte az a hír is, hogy érdemes művész lesz. Az indoklás szerint sokszínű színészi munkája, valamint a Kaposvári Csiky Gergely Színházban igényesen végzett színház- és társulatvezetői tevékenysége elismeréseként kapta. Miként hangolja össze ezt a két „szerepkört”?

– Küzdelmesen. A színjátszás és az igazgatói tevékenység külön-külön is eléggé kimerítő. Együtt végezve pedig hatványozottan teszi próbára az ember lelkét és idegrendszerét. Gyakori az olyan nap, amikor Kaposváron reggeltől délig igazgatóként tárgyalok, döntéseket hozok, utána beülök a gépkocsiba, irány Budapest, ahol az esti előadás előtt próbán kell részt vennem, vagy a színházművészeti tagozat ügyében járok el a Magyar Művészeti Akadémián. Néha nagyon elfáradok, s úgy érzem, talán felelőtlenség ennyi mindent egyszerre csinálni, hiszen ezek a feladatok mind teljes, ereje teljében levő embert feltételeznek, aztán történik valami örömteli, amely megnyugtatja a lelkiismeretemet.

– Bizalmat jelez az a tény is, hogy a Magyar Művészeti Akadémia Színházművészeti Tagozatának vezetője lett. Felfogható ez is társulatvezetésként?

– A színházművészeti tagozat rendkívül sokszínű, hiszen a tagok között van színművész, operaénekes, koreográfus, jelmez- és

díszlettervező egyaránt. Társulatnál azért jobb szó a tagozat, mert noha közös a cél, amely miatt egy hajóban evezünk, de ez nem teátrumi bemutatón keresztül nyilvánul meg. Más síkon kell megmutatkoznia annak a tudásnak, tehetségnek és elhivatottságnak, amelyet a személyünkön keresztül érvényesítünk. A tagozatvezetővé való választásom kapcsán számomra a nagy kérdés az volt, hogyan tudom magam hitelessé tenni közvetlenül a Nemzet Művésze, Marton Éva Kossuth-díjas operaénekes után, vagy közvetve az ugyancsak Kossuth-díjas Szakonyi Károly után, aki létrehozta a tagozatot a Magyar Művészeti Akadémia köztestülettelé válásakor. Szeretném méltó módon folytatni az általuk megkezdett szakmai munkát. Az egyik legnagyobb kihívást a kezdeményezésünkre tavaly Veszprém-ben létrejött előadóművészeti szakmai konferencia debreceni folytatása jelentette. Végre konzultáció kezdődött az előadóművészeti törvény módosítása érdekében színművészek, rendezők, intézményvezetők, gazdasági vezetők és a szakigazgatás képviselőinek bevonásával. Szó esett többek között az előadóművészek és a műszaki személyzet foglalkoztatásának speciális kérdéseiről, a művészi életpályamodell kialakításáról és a képzési rendszer helyzetéről. Emellett a színházművészeti tagozat számára újabb feladatot jelent, hogy az idén megkezdte működését a Sinkovits Imre Kamaraszínpad a Pesti Vigadóban, amelynek életében dinamikusabban szeretnénk közreműködni.

– Számos drámai alakítás fűződik nevéhez, ezek közül választotta ki Ibsen remekművét, amikor *Peer Gynt* életei – az én életeim címmel tartott szélfoglaló előadást a Pesti Vigadó Makovecz-termében. Miért éppen őt választotta?

– A *Peer Gynt*-ben sokféle lehetőség rejlik a szerepjátszásra. El kell tudni játszani a főhőst fiatalon és öregen egyaránt, smink nélkül kell hitelesen ábrázolni az élet kivirágzását és elmúlását az emberben. Ahogyan azt az előadásomban is említettem, ezzel a szereppel először középiskolás koromban találkoztam. Velkey Imre a magyar–latin–görög szakos tanárom ajánlotta, hogy a színművészeti főiskolai felvételre tanuljak meg belőle egy részletet, mert szerintem ez nekem való szerep.

Első olvasásra, most már ki merem mondani, egy szót sem értettem belőle. Bizonyos érzéseket felkeltett bennem, de a mű filozófiájával nem tudtam mit kezdeni. Csak sokkal később kezdtem átélni a főszereplőéhez hasonló lelki vívódásokat. Utóbb kiderült, hogy ez a mű mennyire mélyen meghatározta a gondolkozásomat, s milyen csodálatos hatással volt rám a karizmatikus tanárom. A diploma kézhezvétele után nagyon sok főszerepet eljátszottam, volt idő, amikor talán már le is mondtam az álom megvalósulásáról, aztán negyvenéves koromban találkoztam Ibsen legendás hőisével a Nemzeti Színház színpadán.

– Az *Árnyország* című darabban visszatért a Nemzeti Színházba, ahol társulati tag volt, mielőtt Kaposváron igazgató lett. A darab főhőse, az angol C. S. Lewis elsősorban az ifjúság számára írott *Narnia regényeiről* híres. A magánéletéről, Joy Davidman zsidó származású, amerikai költőnek a kommunista és elvált asszony iránt érzett tragikus kimenetelű szerelméről keveset tudni. Mikor ismerte meg kettőjük sorsát?

– Az *Árnyország* elolvasásakor. Arról hallottam, hogy készült film Lewis életéről Anthony Hopkins főszereplésével, de azt nem láttam, s mostanában nem is szabad megnézni, pedig kíváncsi vagyok rá. A decemberi próbafolyamat során ástam bele magam nyakig Lewis életébe. Dér András rendező ötlete volt, hogy mutassuk be Kaposváron a művet, ő kért fel engem a főszerepre. Egyre jobban érdekelt Lewis személyisége nemcsak a regényei vagy a bánatról szóló könyve, hanem keresztény filozófusi mivolta. Sokat foglalkoztató volt, hogy milyen magánéleti trauma kapcsán írhatott ennyire bölcsen a fájdalomról, a szomorúságról és az embert érő sorscsapásokról.

Tóth Augustával
az *Árnyország* című darabban
Fotó: Szöllősi és Menlaur

Mint az a történetből is kiderül, egészen hamar, gyermekfejjel vesztette el édesanyját, aki rákban hunyt el, majd érett férfiként a feleségét, akivel ugyanez a halálos kór végzett.

– *A főhőst folyamatosan foglalkoztatja, hogy ha Isten szereti az embereket, akkor miért igazságtalan velük sokszor. Ismerős a kérdés*

hívők és ateisták számára egyaránt. Hogyan válaszol erre a mű?

– A gondviselés tragikuma egészen fiatalon megfogalmazódik bennünk – különösképpen egy hívő családban cseperedő fiatalban –, de igazából soha nem kapunk megnyugtató választ. Valószínűleg azért is sorsszerű Lewis találkozási az amerikai költőnővel, hogy valamilyen választ tudjon adni a boldogtalanságra. Az alaptétel szerinte az, hogy a szenvedések próbatételek. Ezek kapcsán derül ki, hogy: érdemesek vagyunk-e az életre? Ez szép gondolat, csak hogy amikor valakinek a saját bőrén kell mindezt tapasztalnia, márpedig ebben a műben a férfi a szenvedést választja, akkor hamar továtúnik ennek a tételnek a szépsége. A darab végén azonban Lewis mégis kimond-

ja: igenis lehetséges felnőni ahhoz, hogy minden tragédiával együtt tudjunk élni. Talán ez a legnagyobb vigasz. Ettől válik optimistává a darab befejezése.

– *Budapesten a Kaposvári Csiky Gergely Színház és a Nemzeti Színház együttműködése nyomán látható a darab. Nevezhetjük ezt egy partnerség kezdetének?*

– A Vidnyánszky Attila igazgatóval folytatott tárgyalások eredményeképpen 2015. november 30-án a kaposvári Csiky Gergely Színház művészei több előadással is vendégszerepeltek a Nemzetiben. Dél előtt a Gobbi Hilda Színpadon látható volt Bagossy László *A sötétben látó tündér* című mesebeszéde, amelyben a tündért Csonka Ibolya alakítja. Este a Kaszás Attila-teremben Gareth Armstrong *Shylock* című monodramáját adta elő Hunyadkúrti György. A Nagyszínpadon Tracy Letts *Augusztus Oklahomában* című darabja került műsorra Udvaros Dorottya főszereplésével, Guelmino Sándor rendezésében. Majd ugyancsak a Gobbi Hilda Színpadon *Köztünk marad* címmel került sor a lemezbemutató koncertünkre. Ennek során gitáros-énekesként léptem színre a klubzenekarommal.

– *Milyen bemutatókkal várják a közönséget Kaposváron?*

– A Csiky Gergely Színház mostani évadjának egyik különlegessége, Horváth Csaba rendezésében, Gabriel García Márquez *Száz év magány* című művének adaptációja. Bozsik Yvett színpadra állította a Jézus Krisztus Szupersztárt, a Budapesti Operettszínházzal közös produkciónk lesz a *Luxemburg grófia*.

– *Legújabbán már Pécs is szerepel a rendszeres úti céljai között. Miért?*

– A Pécsi Nemzeti Színházban december 11-én mutattuk be Peter Shaffer *Amadeus* című művét. Salierit, az idősödő udvari komponistát alakítom. Számomra öröm, hogy ismét a pécsi társulattal próbálhattam egy kitűnő színdarab remek szerepében. Mozart nagysága az ihletet örökné volt a próbafolyamatban.

– *Ha nyár, akkor Fatemplom Fesztivál, amelynek az egyik ötletgazdája. Mielőtt erről mesélne, elárulná, hogyan került a fővárostól*

mintegy kétszáznyolcvan kilométerre található faluba, ahol fatemplomot „gründolt”, egy ideig pedig polgármester volt.

– Régi barátság fűz Sülyi Péter dalszövegíróhoz, aki kulturális központot hozott létre Őriszentpéteren, ahová addig-addig jártunk nyaranta, míg beleszerettünk a környékbe, s engedték magunkat rábeszélésre a telekvásárlásra. Egy barátommal közösen építettünk rá faházat. Attól kezdve Magyarország a második otthonunk.

– *A fesztivál és a fatemplom majdnem egyidős. Felidézné a templom létrejöttének körülményeit?*

– Egyszerre több emberben merült fel az igény, hogy legyen a falu hitéletének is központja. Először egy haranglábat építettünk 2000-ben. Felemelő volt megélni, miként teremti meg a negyvenhárom lelket számláló közösség áldozatvállalása a szakrális építményt. Ezután kezdünk el töprengeni azon, hogy mi lenne, ha belevágnánk egy templom felépítésébe. Tíz évbe telt, mire létrejött a faépület egy fennsíkon, a temető mellett. Nincs beékelve épületek közé, tágas tere van, a megjelenése tekintélyt parancsoló, erőt és hitet ad. A fatemplomban megtekinthetők mások művei mellett Fekete György *Címer is lehetne* című alkotása, Szemadám György *Pléhkereszt* című grafikája, Somogyi Győző *Szent család* című festménye és Tordai Hajnal *Krisztus* című kispasztikája. Az „alapfa” letételénél Sebestyén Márta adott koncertet, aki tavaly is fellépett. 2015-ben, július 17-e és 19-e között számos zenekar és előadó-művész közreműködésével rendeztük meg a fesztivált, amelynek Hende Csaba honvédelmi miniszter volt a fővédnöke. A fatemplom jelképezi a találkozó szakrális és kulturális arculatát, amelyet ökumenikus istentisztelet tesz lélekemelővé.

– *A közelmúltban jelentették be, hogy immáron nincs pénzügyi akadály a Csiky Gergely Színház átépítésének. Mikor kezdődhet a megvalósítás?*

– Orbán Viktor miniszterelnök és Szita Károly, Kaposvár polgármestere a Modern Városok-program keretében együttműködési megállapodást írt alá, ennek értelmében az ország egyik legjelentősebb színháza kilencmilliárd forintból újulhat meg. A fejlesztés bejelentésekor a miniszterelnök az „ország büszkeségének” nevezte színházunkat. A felújításra még az egykori direktor, Schwajda György kapott ígéretet, a tervek elkészültek. A munka az évad végén, 2016 nyarán venné kezdetét, s – a tervek szerint – 2017 végére, 2018 elejére készülne el. Addig a város különböző színháztermeiben, illetve művelődési házaiban szerepel majd a társulat. ♦

LEXIKON: Rátóti Zoltán (Cegléd, 1960. augusztus 19.) színművész Az MMA rendes tagja (2012). Színházművészeti Tagozat Díjak: Jászai Mari-díj (1993), Színkritikusok Díja (1997), Vámos László-díj (2013) 1983-ban végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát. 1983 és 1989 között a József Attila Színházban játszott. 1990 és 1991 között a Kaposvári Csiky Gergely Színház színésze, 1991–1996 között a Budapesti Kamaraszínház tagja. 1996–2000 között szabadfoglalkozású művész, 2000 és 2002 között a Szolnoki Szigligeti Színház tagja. 2002-től 2010-ig a Nemzeti Színház tagja, 2006-ban és 2010-ben a Zala megyei Magyarföld polgármesterévé választják. A 2010-2011-es évadtól a Kaposvári Csiky Gergely Színház igazgatója. 2012 óta az M1, 2015 óta a Duna TV hangja. Számos hangoskönyve jelent meg CD-n.

RÁTÓTI ZOLTÁN

Peer Gynt életei, az én életeim

(Akadémiai székfoglaló előadás, elhangzott a Vigadóban, 2014. szeptember 19-én.)

„A Peer Gynt nagymonológót mindenképpen tanuld meg a felvételre, még Ladányi Ferencről láttam, és soha nem felejttem el, ahogy átmesélte anyját, Aase-t, Gobbi Hildát a halálba. Csodálatos előadás volt! Tanuld meg – neked való szerep!” – mondta ezt Velkey Imre magyar–latin–görög szakos középiskolai tanár 1978-ban Cegléden, egy tizenhétéves diákjával. Nem tudtam, hogyan is tudhattam volna, hogy egész életemet meghatározó útravalót jelentenek ezek a rajongó mondatok legkedvesebb tanáromtól. Háromszor tizenhét év telt el az életemből, s ma, amikor itt állok önök előtt, erről az ártatlannak tűnő, de mégis sorsot formáló néhány mondatról, az álomtól a megvalósulásig vezető útról szeretnék beszámolni.

Akadémiai székfoglalóm témaválasztásával egyben emléket szeretnék állítani Velkey Imrének, Imre bácsinak. Hála és köszönet ennek a nagyszerű tanárembernek, aki már sajnos nem láthatta, ahogyan én mesélem át Peerként anyámat Aase-t – Kubik Annát – a halálba az új Nemzeti Színházban 2002-ben.

Peer Gynt szerepében több életet kell végigélni. Színészként megadatik, hogy egy élet alatt több életet élhetek meg, ezért választottam a „Peer Gynt életei – az én életeim” címet. Bevallom, hogy első címötletem Peer egyik alapmondata volt: „azt, amit én, nem tudja senki sem.” Végül beláttam, akadémiai székfoglaló címeként kissé szerénytelennek tűnne ez az első hallásra önelégült, nagyképp kijelentés. Pedig ha teszünk egy lépést hátra, ki hallhatjuk a fiatal Peer ösztönös felismerését, amikor megérzi, hogy egyedi, senkivel nem összehasonlítható, nem összehasonlítható ember, azt, amit ő tud, valóban nem tudja senki sem. De ki is ez az ő, s ki is ez a személyiség, s mi az, amit ő tud, s mi az, amire hívatott? Ezek a kérdések végig jelen vannak Peer életében és az én életemben is. És miért válik egy életre szóló szerelemmé, örökké jelen levő útítárrá ez a szerep egy színész életében?

A válasz részben Schöppin Aladár néhány mondatában fellelhető:

„Hazugság és költészet, álom és valóság, misztikum és realitás, szimbolikus beszéd és

vaskos nyíltszavúság, tiszta fény és ködös homály – a világirodalom legbonyolultabb, legnehezebben érthető és mégis legerősebben ingerlő remekművei közé tartozik a Peer Gynt, Ibsen legnagyobb és legegzenetlenebb műve. Csak a Faust és a Hamlet foghatók hozzá a koncepció egyetemességét és a feladott problémák sokrétűségét tekintve. Megvallom, önámítónak tartom, aki azt meri mondani, hogy ezt a költeményt maradéktalanul megérti, de éppen abban érzem leginkább izgató voltát, amit csak sejtve értek belőle... Peer norvég parasztsiheder, de egyúttal fantasztikus mesealak is, hazug fickó és költő, kalandor és jószívű, vaskos realitások és álmok lovagja egyszerre. Igazság és hazugság, valóság és képzelődés között mozog. A Peert játszó színész feladata, hogy összefogja ezt a sokféleséget, amely a szerepet olyan gazdaggá és bővé teszi, hogy átfogja azt a távolságot, amely az első jelenetek sihedere és a befejező jelenetek végképp lehiggadt öreg embere közt van. Színházat, rendezőt, színészt méltán ambicionál ez a különös remekmű, leginkább azért, mert színpadi megoldását csak megközelíteni lehet, elérni nem.”

Milyen szerencse, hogy ezeket a sorokat csak jóval később olvastam, s nem a próbák kezdetekor. A megvalósíthatatlanság gondolatával és terhével nem lehet nekiindulni egy ekkora szerepnek. De nekem a tudat, hogy belelégelhetek szerepálmom megvalósításába, s mindezt az új Nemzetiben tehetem, olyan erőt és energiákat adott, amelyeket korábban talán egyetlen szerepemnél sem éreztem.

Még meg sem születtem, amikor Ladányi Ferenc 1958-ban a régi-régi Nemzetiben elkápráztatta a közönséget, köztük tanáromat legendássá vált alakításával. És 2002-ben belevehettem magamat ebbe a hatalmas, fantasztikus utazásba, végigélhettem egy örökké önmagát kereső ember vándorútját. Felemelő és rémisztő érzés. Minden színész átéli ezeket a pillanatokat: kezdedbe veszed a szerepet, öröm és ijedség kavarg benned, vajon elég erős leszel-e, meg tudod-e jól csinálni. Ahhoz, hogy a kétségeid elmúljanak, s csak a feladatra tudj koncentrálni, társakra van szükséged. Ebben a munkában egy norvég rendezővel, Kai Johnsenel járhattam végig poklot és mennyet, s remek társulattal, akik közül né-

hányan ma már szintén a Magyar Művészeti Akadémia tagjai. Kubik Anna, Blaskó Péter és Szarvas József.

Negyvenéves korom felé közeledve úgy tűnt, már nem fogok találkozni ezzel a szereppel, igyekeztem elfogadni, hogy a rendezők, akikkel dolgoztam, nem látják bennem Peer Gyntöt. Hiába sok-sok főszerep, úgy tűnt, meg kell békülnöm azzal, hogy Peer a megvalósulatlan szerepálmok listájára kerül. Alaptulajdonságomnak érzem, hogy türelmetlen vagyok, mindent rögtön akarok, pedig életem – életeim – fontos történései mindig türelmesre kényszerítettek, ki kellett várnom, sokszor éveket, amíg az álomtól, az álmodozástól megérkezem a megvalósulásig. Így történt ez Peer esetében is. Várnom kellett.

Éppen a Budapesti Kamaraszínház és a szolnoki Szigligeti Színház előadásaiban játszottam akkoriban, amikor híre kelt, hogy egy fiatal norvég rendező jön előadásokat nézni, mert főszereplőt keres a Kamaraszínházban bemutatandó Jon Fosse-darabjába. Engem választott ki. Sokszor hajlamosak vagyunk utólag sorsszerű történésként értékelni egy-egy találkozást. De nézzük csak a tényeket, anélkül, hogy a felettünk való gondoskodásának tulajdonítanánk az eseményeket!

Jon Fosse norvég drámaíró azokban az években indul a világhírnév felé, hazájában már akkor új Ibsenként emlegették. Kai Johnsen rendezte Fosse első darabjait Norvégiában. Ibsent is rendezett már, de nagy álma nem más, mint a Peer Gynt. Azt hiszem, nemcsak a közös álom könnyítette meg a Fosse-darab próbafolyamatát, hanem az a tény is, hogy belekóstolhattam egy különleges színházi kultúra világába, amely világot Ibsen örökösei teremtettek meg itt Budapesten, valamint, hogy kitűnő rendezőt és nagyszerű embert ismerhettem meg Kai Johnsen személyében, akivel mai napig tartó barátság született meg már az első, közös munka során. Felvillanyozott e munka és találkozás, hiszen újraéledtek Peer Gynt-i vágyaim, hogy enyém legyen a szerep.

Határtalan volt a boldogságom, amikor Schwajda György felhívott, hogy kerítsem elő a norvég barátomat, mert Szolnok helyett az új Nemzetiben kéne megrendeznie a Peert velem a címszerepben. Innen egyenes út ve-

Peer Gynt, jelenetek a Nemzeti Színház előadásából: Rátóti Zoltán, Kubik Anna, Ruttkay Laura, Blaskó Péter

zetett a bemutatóig, pedig találkozásunk előtti években, mondhatjuk, jelen volt az ibseni Nagy Görbe, amely megpróbált eltéríteni szerepálmomtól, de végül belemerülhettem ebbe a rejtelmes, csak sejtéssel és fantáziával megközelíthető költői műbe.

A Nagy Görbe! Ki is ez, vagy mi is ez az Ibsen által Görbének elnevezett erő? Az emberi léleknek olyan megmagyarázhatatlan, rejtelmes hatalma ez a rémalak, amelynek meglétét érezzük, hiszen létünk és lelkünk tele van homályos, be nem világítható zugokkal, amelyekből ismeretlen hatalmak tűnnek elő, s beavatkoznak sorsunkba, eldöntik, merre menjünk tovább, küzdelemre kényszerítenek. A Görbe is folyamatosan kerülőutakra kényszeríti Peert, akár úgy, hogy láthatatlanságában megjelenik Peer számára, akár belső hangként egy-egy pillanatra megállásra kényszeríti a főhőst. A nő és a halál kivételével a Görbe az egyetlen, aki képes megfékezni Peert őrült szabadságvágyában. Miközben Peer örökösen önmagát keresi, szembetalálkozik a Görbével, aki fennen hirdeti, hogy ő önmaga:

„Peer: Ki vagy te?

Hang: Önmagam. Na és te elmondhatod-e ugyanezt?

Peer: Ki vagy te?

Hang: Önmagam.

Peer: Mi vagy te?

Hang: A nagy Görbe. / A Görbe egy, Peer Gynt, egyetlen egy csak! / Ő a sebezhetetlen és ő aki sebet kap; / A Görbe aki holt, és a Görbe, aki él!”

Ady Endre írja Ibsen halálára: „Bizonyos, hogy végigjárta a nagyon kivételes lelkek nagyon kinszenvedéses stációit. Periódusokban száz író élete nem lehet olyan gazdag, mint az övé. Századok vágya, akarata, vagy bűne liheg ki egy-egy Ibsen-alakból. Örök idők átka tornyosul egy-egy Ibsen-tragédia egén. Ez bizony sok élet a maga életét is hebehurgya gyorsasággal élő modern embernek. Elbúcsúzott tőlünk, s az az Ibsen, aki az utolsó időkben köztünk járt, már nem Ibsen volt. Ő fent járt valahol. Szűz, havas ormokon, hol nem járt előtte senki. Az életre sem néz keserűen. Ezt hirdeti: az értelem nagy átok, embernek lenni nehéz, apostolnak lenni még nehezebb, de magasban lenni jó.” (Budapesti Napló, 1906. május 24.)

Ha visszaemlékszem a próbaidőszakra, ez az érzés járja át egész lényemet, igen, magasban jártunk, kapkodtuk a levegőt, szédültünk, felfoghatatlan intenzitást követelt a darab, a szerep, a szerző kimondatlanul is. Magasban lenni jó, de milyen hatalmas energiát kell mozgósítani ahhoz, hogy álmainkhoz felemelkedjünk, s nincs kijelölt út, de annál több próbátétel, görbe, kényszerkerülő.

Soha egyetlen szerepemnél sem tettem

olyat, mint ennél a szerepnél. Próbanaplót vezettem, s leírtam a jelenetelemzéseket. Nagy szerencsémre nem hallgattam a Nagy Görbe csábítására, hogy a könnyebb ellenállás felé indulva otthon már ne medítálgak a szerep felett. Szigorú önfegyvellemel minden próbáról írtam összefoglalót, rögzítettem a sikerélményeket, kétségeket, elemeztem színészi eszközeimet, félelmeimet, örömeimet. Milyen különös! Önmagam kerestem egy örökké önmagát kereső szerepben, aki folyvást letér az útról, s igazi önmagát egójával téveszti össze. Önmagam mérgettem a szerep erényein és gyarlóságain keresztül. A szerep vizsgálata egyben a színész önvizsgálata. A kérdések addig ismétlődnek, amíg a válasz meg nem születik: mi az ember, mi az „én”, lehet-e valaki önmaga, mi a hivatásom, ki vagyok én? Ha Peer életei valóban az én életeim is, akkor gyengeségei is megegyeznek az én gyengeségeimmel, hazugságai az én hazugságaimmal, lázas és képtelen látomásai az én látomásaimmal, élni akarása az én élni akarásommal, vágyai az én vágyaimmal? Színészi vágyam Peer Gynt eljátszása, ami arról szól, hogy az ember elérheti, amire vágyik, s amikor eléri, észreveszi, hogy ez is kevés, nem elégíti ki lelkét. Következik a kérdés: valóban nem elégített ki Peer eljátszása, az, hogy megvalósult a szerepálmom? Megválaszolhatatlan felvetés, de tudom, hogy tizenkét év elteltével is nyugtalanodom a mű megfajthatatlanságán, izgat és érdekel összetettsége, s amióta újra olvastam naplómat, úgy érzem, ugyanolyan intenzíven lüktet bennem a szerep, mint a próbaidőszakban. Hiszen tizenhét éves kortól velem élt ez a szerep, bennem élt, vagy én éltem benne.

Példaképem nem lett, hiszen hogyan is lehetne példakép egy megroggyott hazudozó, akit nagyra törő álmai vezetnek, elhagyja anyját, faluját, szerelmét. Lelki válsággal küzd, keresi önmagát, de minden kalandtól megretten, amelyből nincs visszaút, önhazugságban él, mindig új célokat keres és talál, csak hogy rajonghasson valamiért. Még a negyedik felvonásban is új célért lelkesedik:

Peer: „Milyen fölemelő is ez: egy célt találni, / És tűzön-vízen át végigcsinálni! / Ha az ember minden köteléket föláldoz, / Amely barátokhoz fűzte vagy a hazához, / Ha könnyedén szétszórja kincseit, / Sőt a szerelemnek is búcsút int / Hogy útján az igazság felé ne kösse semmi... / A valódi tudóst erről lehet fölismerni.”

Megéli a prófétaságot, a császárságot is eléri, igaz, az örültek között, ahol végül ráeszmél saját örültségére, a kalandéhség értelmetlenségére, vándorlásai hiábavalóságára. Ám a hazatérés nem megnyugvást, hanem folyamatos szembesülést hoz életeivel. Példaképem nem lett, de végig elkísér az úton Peer. Mielőtt a gynti én megnyugodna Solveig ölelésében, a próbanaplómból szeretnék néhány részletet felolvasni.

Szeptember 2., hétfő: „A próba új lendületet vett az energikus tolmácsolástól. Sok filozófiát sűrítettünk ebbe a délelőtti. Remélem nem hiába. Peer nem lehet gyilkos a szakács-csal való jelenetben. Önmagáért küzd, bár az egy esély lenne a megváltásra, ha feláldozná magát valaki másért, de ez fel sem merül benne. Kiért vagy miért érdemes élni? Jó próba volt. A pap jelenet befejezetlen maradt. Holnap jön már a Blaskó is próbálni. Még soha nem dolgoztam vele színpadon, nagyon várom.”

Szeptember 3., kedd: „Különös érzés, hogy tegnap a videón még Peerként láttam Blaskót. Megnyugtató a jelenléte, biztonsággal tölt el. Lehet, hogy küzdöttem önmagamért, csak nem tudtam hogyan kell, mi a célom, mi a terv velem, mi a feladatom – de ezt nem közltem velem, a sejtésekben nem hiszek. Miben hiszek? Van-e hitem? A félreértelmezett küzdelmeim önmagamért bűnökkel párosulnak.”

Szeptember 4., szerda: „Dovre apó jelenetei. Egész gyorsan és jól kialakult a jelenet. Könnyű a Fricivel (Hollósi Frigyes) próbálni, ha nem dumál sokat mellette. Gomböntő második jelenet, a végén hosszú vita a halálfélelemről. Nincs még határozott eredmény – de ez így jó. Szarvassal nehezen találok a próba lendületét. Úgy érzem, lebénulok mellette, vagy mintha utánoznám, ez így nem mehet tovább. Eljutottunk a darab végéig – hui!”

Szeptember 6., péntek: „Összpróba. Az első részben többnyire már tudom, mit kell játszani. A második rész teljes szétesés, elfáradás, emlékezetkiesés. Még így is nagyon hasznos volt ez az embert próbáló nap. Kai hihetetlen türelemmel és figyelemmel nézte végig. Szerencsére lefűjtá az esti próbát, látva, hogy semmi értelme nem lenne. Remek rendező!”

Szeptember 10., kedd: „Annával (Kubik Anna) próbáltuk az első jelenetünket. Sok mindent megfajítottunk. Nehéz tömören és pontosan fogalmazni. Most éreztem meg először, hogy van egy pont, amelyen túl nem tud Kai segíteni a nyelvi nehézségek miatt a legjobb igyekezete ellenére sem. Aase–Peer-jelenet. Mért hazudik Peer? Nagyon szeretem az anyámat. Félek, ha nem szeret. Anyám elvárásaival tisztában vagyok, ezeknek akarok megfelelni.”

Szeptember 11., szerda: „Ismétlünk Annával. Nem a szeretetet kéne elsősorban játszani,

hanem egy nagy mérközést anya–fia között. Aase halála. Az önsajnálattól ezt a képet is mentesíteni kéne... A betegségtől megriadok, s lelkiismeret-furdalástól megpróbálok gondoskodó lenni – ez nem megy, rendre elveszítem a türelmemet, egy megoldás marad, az álom. A felfoghatatlan halállal szemben ez tűnik az egyetlen megoldásnak. Rettegek a haláltól, ezért egyre kétségbeesettebben álmodom, de könnyen megy. Segíteni csak így tudok anyámnak, de ez nagyon erős.”

Október 18., péntek, a bemutató napja: „Boldog este. Vasfűggönyös, bravózós siker. Életem nagy vágya teljesült! Eljátszhattam Peer Gyntöt! És nem vagyok elégedetlen magammal.”

A napló sok küzdelmet, kétséget, elfáradást, összezsapást, kibékülést, örömet és könnyeket rögzít. Felidézi mindazt, ami addigi életeimben felhalmozódott színészi eszköztáramban, az erényeket, a hiányosságokat, az önelemzést, az öngazolást, egyszóval mindazt „amitől én, én vagyok, s nem egy másik ember”. Peer mielőtt eljut régi kunyhójához, Solvejghez, még a Gomböntővel alkudozik, az út végén még csak arra sem tartják méltónak, hogy a pokolban helyet kapjon, hiszen csak egy elvtelen megalkuvó volt. A haladéktól és a megváltástól Solvejg hűsége és szerelme hozza el számára.

A nagy vándorlás pünkösdkor indul és pünkösdkor ér véget „Áldott legyen a Pünkösd reggel, amikor találkoztam veled!” – mondja Solvejg. És ugyancsak pünkösd van, amikor az ötödik felvonásban megérzi Peer érkezését:

„Solvejg: Készen vár minden pünkösd ünnepére, / Egyetlenem, fiam, ki messze jársz, / te is megjössz-e végre? / Itt súlyos terhedet lerakhatod majd; / Ahogy megígértem neked, én várni foglak.

Peer: Egy, aki emlékszik – és egy, aki felejtett. / Egy, aki vár valakit – s egy, ki valamit leplez. / Jaj, élet! – Ezt már nem lehet megváltoztatni semmi áron.”

Végül Peer nem a Gomböntőtől várja az ítéletet, hanem Solvejgtől:

„Peer: Mondd el, hogy vétkeztem, milyen iszonyúan!

Solvejg: Nincs semmiféle vétked, én egyetlen fiam!

Peer: Kiáltsd világgá mit vétettem ellened!

Solvejg: Egyetlen dallá tetted az egész életemet! / Áldott legyél, hogy visszatértél!”

Ibsen drámai alakjait két részre oszthatjuk. Az egyikbe tartoznak azok, akik azt vallják, hogy az életet az igazságra kell felépíteni, a másikba, akik épp az ellenkezőjét, hogy az életet nem lehet az igazságra felépíteni, mert az élethazugság az élet szükségszerűsége. Ezeket az alapállásokat ütközteti drámaiban, de az én olvasatomban mindig az első győz.

Szerencsés voltam, színpadi életeimben is sokszor volt lehetőségem hirdetni, hogy van megbocsátás, ha van bűnbánat és szeretet. ♡

UGHY SZABINA

Saul fia*

Oscar-gála, 2016

„A magyar film nagy napja. Mindenkinék köszönjük.” Orbán Viktor miniszterelnök gratulált ezekkel a szavakkal a Facebookon az Oscar-díj kihirdetése utáni órákban. A kormányfő bejegyzése angol nyelven is olvasható volt.

Röhrig Géza
a Saul fia
című filmben

*Nemes Jeles László filmrendező, Röhrig Géza író, költő, színművész és Erdély Mátyás operatőr, március 15-e alkalmából, Áder János köztársasági elnöktől Kossuth-díjat vehettek át a Parlamentben.

Oscar-díjat kapott a *Saul fia*, harmincöt év után ismét Oscar-díjat kapott egy magyar film! A *Saul fia* cselekménye az Auschwitz-Birkenau koncentrációs táborban zajlik: minden borzalom kézzelfogható közelségben van, mégsem látjuk. A rendező célja nem az volt, hogy megmutassa az embertelen helyzeteket, hiszen abból indul ki, hogy ember ezt nem tudhatja, nem tudná ép ésszel elviselni.

A náci koncentrációs táborokban a foglyokból álló Sonderkommando terelte be a megsemmisítésre ítélteteket a gázkamrákba, vitte át a holttesteket a krematóriumokba, takarította ki a termeket az újabb transzport érkezése előtt, és szállította ki a hamvakat a táborból. Az elborzasztó fizikai munka miatt a sonderesek a tábor többi foglyánál jobb bánásmódban részesültek, a többi táborlakótól elkülönítve laktak, de mint a „titkok őrzőit”, néhány hónap után kivégezték a tagjaikat. Az újonnan alakuló sonderkommandó első feladata az előző generáció elégetése volt. A sonderesek közül nagyon kevesen éltek túl a háborút.

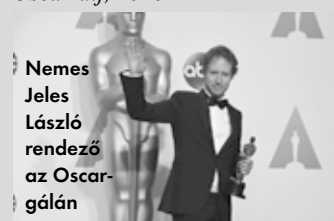
1944, Auschwitz-Birkenau. Saul Ausländer (Röhrig Géza) egyike a krematóriumokban dolgozó sonderkommandósoknak. Társai tudják, hogy bármelyik pillanatban kivégezhetik őket, fegyvereket gyűjtenek és lázadást szerveznek. Saul viszont az elégetésre váró holttestek között felfedezni véli saját fiát, s ettől kezdve a férfit a menekülés helyett egy másik lehetetlen küldetés élteti: elhatározza, hogy kicsempészi a testet, s keres egy rabbit, hogy méltó módon eltemethesse a gyermeket.

„Köszönöm a filmakadémiának ezt az elismerést. Köszönöm a Sony Pictures Classicsnek, Tom Bernardnak és Michael Barkernek, hogy támogatott minket. Köszönöm Magyarországnak, hogy támogatta ezt a filmet. Ezt a díjat a főszereplőmnek, Röhrig Gézának ajánlom, s a hihetetlen stábnak, akik akkor is hittek ebben a filmben, amikor senki más. Az emberiség legsötétebb óráiban is van bennünk egy hang, amely segít abban, hogy emberek maradjunk. Ez a film ebben reménykedik” – mondta Nemes Jeles László a díj átvételekor. ♦♦

A Saul fia díjai és elismerései:

Nagydíj (Cannes-i fesztivál, 2015)
FIPRESCI-díj (Cannes-i fesztivál, 2015)
Technikai-művészi Vulcain-díj (Cannes-i fesztivál, 2015, Zányi Tamás hangmérnök)
François Chalais-díj (Cannes-i fesztivál, 2015)
A zsűri különdíja – 21. Szarajevói filmfesztivál (2015)
Fődíj – Operatőrök nemzetközi fesztiválja, Bitola (2015)
A legjobb rendezés díja – Waron Screen, Chalons-en-Champagne (2015)
Kritikusok díja – CinEast filmfesztivál, Luxemburg (2015)
Jelölés – legjobb külföldi film – Brit Független Filmdíj (BIFA, 2015)
Fődíj – zágrábi nemzetközi filmfesztivál (2015)
A legjobb rendezés díja – stockholmi nemzetközi filmfesztivál (2015)
Bronz Béka-díj – Camerimage filmfesztivál, Bydgoszcz (2015)
A legjobb első film – UK Jewish Film Festival (2015)
Az év legjobb idegen nyelvű filmje – National Board of Review of Motion Pictures (2015)
A legjobb első film – New York-i Filmkritikusok Egyesülete (NYFCC, 2015)
Az év legjobb külföldi filmje – Los Angeles-i Filmkritikusok Szövetsége (LAFCA, 2015)
A legjobb idegen nyelvű film – Golden Globe-díj (2016)
A legjobb külföldi film – 31. Independent Spirit Awards, Los

Angeles (2016)
Jelölés – legjobb elsőfilmes rendező – Amerikai Rendezők Céhének díja (DGA Awards), Los Angeles (2016)
Jelölés – legjobb külföldi film – César-díj (2016)
Megosztott díj – Spotlight Award – Amerikai Filmoperatőrök Társasága (ASC, 2016, Erdély Mátyás operatőr)
B. Nagy László-díj – Magyar Filmkritikusok Díja (2016)
Legjobb férfi főszereplő – Magyar Filmkritikusok Díja (Röhrig Géza, 2016)
Legjobb hangmérnök – Magyar Filmkritikusok Díja (Zányi Tamás, 2016)
Legjobb operatőr – Magyar Filmkritikusok Díja (Erdély Mátyás, 2016)
Legjobb rendező – Magyar Filmkritikusok Díja (Nemes Jeles László, 2016)
Legjobb idegen nyelvű film – Oscar-díj, 2016

Szereplők:

Saul Ausländer – Röhrig Géza
Abraham – Molnár Levente
Biedermann – Urs Rechn
Doktor – Zsótér Sándor
Braun – Todd Charmont
Voss (eredetileg) – Uwe Lauer
Oberscharführer Busch – Christian Harting
Mengele – Jeles András
Mietek – Kamil Dobrowolski

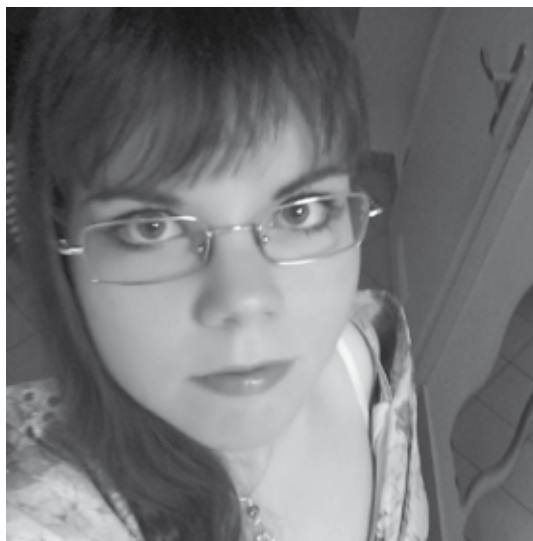
RÓZSÁSSY BARBARA

PRÓBATÉTEL ELŐTT ÉS UTÁN

Lancsák Zsófia *Pilisi esszenciák* című verseskötetéről (Stádium, 2015)

Nehéz a dolga az elemzőnek, amikor egy első kötetes költő könyvéről szeretné gondolatait papírra vetni. Minden múltja annyi csupán, amennyit korai írásai elárulnak róla, s jövőjéről csak tapogatózó sejtéseink lehetnek. Hogy a személyes ismeretség előmozdítja, vagy éppen hátráltatja törekvéseit, arra ugyancsak nem könnyű egyértelműen válaszolni. Nekem mindenestre volt szerencsém megismerni a 21 éves Lancsák Zsófiát, amikor nemrégiben a Fókusz Könyvárúházbán, népes közönség társaságában beszélgethettem vele. Zsófi okosan, határozottan válaszolgatott a neki feltett kérdésekre, rutintalansága (hiszen ez volt az első alkalom, hogy az olvasók előtt kötetnyi verssel bemutatkozhatott) egyáltalán nem látszott rajta, remekül debütált. Ám bármilyen furfanggal is próbáltam rávezetni, sehogy sem sikerült elérnem, hogy egyértelmű hitvallást tegyen: költő vagyok, s igen, e szerint képzelem el további életemet, jövőmet. Sebj, gondoltam, eljön az ideje ennek is – hiszen azért szó esett a folytatásról, közeli és távolabbi irodalmi tervekről –, legyünk bizakodók!

Mindenesetre az kétségtelen, manapság kemény elszántsággal és kitartással kell felvéteznie magát annak, aki írásra, főként költészetre adja a fejét. Mert a tehetség bizony egymagában korántsem elég; sovány, remegő szárnyacskának bizonyulhat, amikor az ifjú alkotó először repül ki az otthonos melegével körülvett fészekből a nagyvilágba. Igaz, bizakodásunknak jó alapot jelenthet Lancsák Zsófia idáig vezető alkotói útja: roppant korán, nyolcévesen kezdett verset írni, már kiskamaszként pályázatot nyert, nagykanizsai helyi lapokban, iskolai antológiákban jelentek meg írásai, vagyis jó néhány termékeny év volt már mögötte, amikor 2014-ben felbukkant a Stádium tehetségkutató pályázatán. Ezt követte az az elhivatott munkával töltött esztendő, amelynek végén, 2015 decemberében útra bocsátója, a Stádium Kiadó és olvasói *Pilisi esszenciák* című első verseskötetét kézbe véve új költő születését ünnepelhették. Mindez tény, nem is kevés reménnyel kecsegtető; sajnos azonban tudjuk, hogy a korai kezdet nem feltétlenül garantál nagy vo-

lumenű folytatást. A buktatók esélye mindig kettős: külső (külvilág) és belső (egyéni érési folyamatok) akadályokkal kell szembenézni. Zsófiának főként azért lesz nehéz dolga, mert költészete, pontosabban ahogy szerkesztője, Kárpáti Kamil fogalmaz kötetének utószavában, „egyre ritkábban előforduló költői adottságai”, vagyis mindaz, ami megkülönbözteti őt kortársaitól, bizonyára nem könnyíti majd meg „beilleszkedését” a manapság inkább szürke árnyalatokat kedvelő, vagy épp szintelen, tét nélküli, a hagyományok iránt kevéske fogékonyt mutató legfrissebb nemzedék soraiba. „Nem minimalizálódás következett be nála; most is őrizője költészetünk hagyományainak. Nem elvágni akarja tápláló gyökérszárait, hanem az életerővel telítő költői nyelv – az örökség – embert nemesítő, kiteljesítő hatásában hisz.” – Mennyi szerkesztői bizalom! S pontosan ez az, ami megerősítheti őt magába vetett hitében, ha felismeri: az örökség minden terhével együtt is kincs, adomány, amelynek őrzői és továbbvivői kiválasztottak, alkalmasságukat azonban tettek sorával kell bizonyítaniuk.

A hagyományokhoz való kapcsolódni akarásnak szép példái Lancsák Zsófia kötetének szonettjei. Remekbe szabott ékkövek ezek, valóban „esszenciák”. Ám gyorsan jegyezzük meg, tévúton járunk, ha az irodalmi tradíciók iránti kötődés mibenlétét csupán formai saját-

ságokban keressük. Hiszen tudjuk, a szonett nem csupán egy „szerkezet”, amelybe addig gyömöszöljük „leleményünket”, míg kiadja a maga tizennégy sorát, s ha elég jól ügyeskedünk, esetleg még megfelelő rímekkel és szótagszámmal fokozhatjuk precizitásunkat. Műanyag babánk, attól, hogy szép formája van, még nem fog életre kelni. Ahhoz már az alkímisták tudásának legjava, titkos mágiája szükséges. E költői szublimáció, ahogy a szó átalakul bennünk érzékké, sőt, esetünkben érzékiséggé, jól nyomon követhető a *Zuhatagod alatt* című szonettben: „Hajad hasamra borul, vizesés. / Forgat magába ősi rengeteg. / Anyagunk eltűnt, gyűrűhsz, felleget, / megtart énbennem minden szívverés. // Hosszú percek

LANCSÁK ZSÓFIA SZERELEM

A szerelemnek csak mélysége van,
sosem magassága:
égtetőtől egészen Hadészig
szállunk le utána,
hogy belehaljunk, s éledjünk újjá
Holdként úszva estre,
felemelve Odüsszeuszunkat
csillagrengetegbe.

LANCSÁK ZSÓFIA KÖNNYŰ LÉPTŰ A KÖLTŐ

(Gérecz Attiláról)

Könnnyű léptű költőnek a létezés:
megszületni, meghalni mit sem jelent,
ha az igazság (bonc)asztalán helyet
foglalva eljön s a végtelenbe vés.

Mert hiába feszít keresztre a rács –
a szó, eszme átsuhan a falakon;
egy perc s a Dunán úszik át szabadon,
a testbe bár beleég az ólomlánc.

Van így néha, hogy gomolygó porszemet
ha cipőd orrával rúgod az égig,
aláhullik, szembeszegül, rád nevet.

S bár tintája vécépapíron fénylik,
emléke szírének át rád mered.
Sírján szabadság számocája érik.

át nem is élünk. / Beomlott atomjaink ereje / a világnak vége és eleje: / szerelmes önmozgás eredésünk. // Felfed-e a fény, s lesz-e tömegünk – / vagy lázas békénk szóra is talál? / Érzékfelettiből van szövetünk. // Eszménk parázsló éjszakára száll: / minden szerető a mi követünk. / Miénk! Kiket nem érint a halál.” Persze, tagadhatatlan, itt a formai csiszoltság, a bódító zeneiség varázsa is rabul ejti az olvasót. Ám ami igazán élővé teszi számunkra az élményt, az a beavatottság érzése, hogy a vers befogadása nyomán úgy érezzük, általa kö-zünk lehet az ismeretlen másikhoz; s amikor az immár vele együtt kimondott titkok épp megosztásuk által válnak még rejtélyesebbé, bebocsátást nyerünk a költészet földjére. Innen pedig már ki-ki járhatja a maga útját. Ugyanakkor mi, olvasók kettős csodának lehetünk szemtanúi: azt is figyelemmel kísérhetjük, amint az ifjú költő beavatódik *saját versébe*. Ahogy szonettje (és benne a költő) sorról sorra bátrabban vállalja önmagát, nemcsak van mersze kimondani szerelmét, hanem meg is tanulja a kinyilvánítás módját. Míg végül eljut a végső fokozásig: „minden szerető a mi követünk”, felvértezve magát szenvedélyének öröklétébe vetett hitével: „Miénk! Kiket nem érint a halál.” S milyen egyszerűen, tisztán jut el a végső következtetésig – még a legrosszindulatúbb olvasónak sem juthat eszébe a „szavak helyi értékével” foglalkozni. S hogy már a reneszánsz küszöbén is a „halálra” végszavazott szonettek sora (sőt, a halálra, amely nem érint, tehát az öröklétre) – mit számít? Ez a mindent elsöprő hit minket is hívóvé tesz, miközben látjuk, a klasszikus értékekre támaszkodva miként születik meg belőle az új.

Egész más hangon szólnak a *Humoreszkek* ciklus versei, amelyek – félreértés ne essék – mentesek a luftballon-könnnyűségű, a legkisebb bökésre darabjaira robbanó olcsó poénoktól, miközben nagyon is aktuális „korkérdéseket” feszegetnek. Ilyen például a manapság divó slam poetry üresjáratát kifigurázó *Slamvedés*, a számítógépkor bűvöletében élők emberi kapcsolataikat, érzelmeiket gépekbe átplántálni igyekvők humoreszkje, a *Parancs – Ikon*, vagy az ironikus-önironikus *Számárhistoria*. – „Rólam? – kérdezni sem való! / Én vagyok a szellemesen szeszélyes, szabad számár; / temérdek teória tudója. // Feltörekvő, fejedelmi felfedezésvágy vezet / kitérőkre az egyenes úton. / A jó Úr emiatt ostorral okítva terel. // De a végletesen valódi végben, / piszkos, pusztult patám hazatalál, ha hazatalál... / s büszkébb, bölcsőbb számár tér vissza – / ámulok magamon.” A játékosan alliteráló sorok több értelmezést is kínálnak. Mind közül a legösszetettebb (s a leginkább hosszú távú reménnyel kecsegtető) az, amelyben a költő önironiáját fedezhetjük fel, aki letévedt a számára kijelölt ösvényről, ám végül visszatalálva arra kineveti saját ostobaságát, képzelt szabadságának mellékútjait.

Mert Lancsák Zsófia már most jól tudja, hogy a szabadság nem az út elhagyásában, hanem annak minden áron való követésében rejlik. A *Pilisi esszenciák* verseiből árad a hit, miszerint a költészet maga a szabadság, tényleges tértől és időtől függetlenül az egyetlen olyan hely, ahol igazán lélegzethez juthatunk. „Állványán nincs nagy Idő, Világ. / Ő mégis vakon ezeket látja. / Elé Benső Angyal kívág, / s lelkét ő a Hófehérbe zárja. // Ecsetje óvva Kékbe nyúl. / (Hogy miért? Honnan is tudná.) / Apró pontot hagy válaszul, / ahogy képe válik benne úrrá.” – olvassuk a kötet egyik legkiforrottabb verse, a *Megfestett Tiltás* kezdősorait. A *Zuhatagod alatt* kapcsán állítottam, hogy benne a költő beavatódik saját versébe. A *Megfestett Tiltás* esetében azonban már tovább kell mennünk ennél: immár kezdetét veszi a költészetbe, mint komplex egészbe történő beavatás. Ha észre vesszük: a vers gondolati síkján eleve arra törekszik, hogy az elvontabb általános felé nyisson – persze, csakis az egyéni (a pillanatnyi jelenetben megidézett egyedi) által –, az is világossá válik, összetett mondanivalójának csupán egy részét alkothatja a tiltott szerelem, vágyódás konkrét megjelenítése. Itt a sóvárgásból születő művészet mindenekfelettségére kell elsősorban felfigyelnünk. Mindaz, amit szűkülő tudatú és érzelmű korunk kizár magából, benne (a költészetben) még otthonra lelhet. Sőt, otthonának tágitója is lehet, amint azt a hétstrófás vers utolsó szakasza már elének vetíti: „S hol vásznán a foltot szétdőrgölte, / csurgat rá piktori könnyet. / Életet adott ölelve-ölve / a tiltva imádott nőnek.”

Lancsák Zsófia költői hangja nyílt, őszinte, tabuktól mentes. Szembenéző alkat – ritka kincs ez manapság. Ám fontos szem előtt tartania: idáig, ha nem is zökkenőmentes, mégis viszonylag jól kivilágított kocsiút vezetett. Bár röpke 21 évében máris kénytelen volt szembenézni számos csalódással, veszteséggel – nagyszerű lenyomata mindennek első kötete –, az igazi helytállás ideje csak most következik. Most jönnek a félhomályban megbújó kátyúk, a kerék- és nyaktörő csapdák, amelyeket éles szemmel kell kikerülnie. Hogyan segíthetjük mi, olvasói abban, hogy kiállja a rá váró próbát? Hát éppen úgy, hogy olvasói leszünk. Kezünkben első kötetével magabiztosan állíthatjuk, egy próbatételén már túl van, s nem találatott könnyűnek. Nem mondhatok mást, szívőből kívánom, hogy hosszú út várjon még rá, amelynek során költészete beváltja jogosan hozzá fűzött reményeinket. ♦♦

LANCSÁK ZSÓFIA MEGFESTETT TILTÁS

Állványán nincs nagy Idő, Világ.
Ő mégis vakon ezeket látja.
Elé Benső Angyal kívág,
s lelkét ő a Hófehérbe zárja.

Ecsetje óvva Kékbe nyúl.
(Hogy miért? Honnan is tudná.)
Apró pontot hagy válaszul,
ahogy képe válik benne úrrá.

Most csókszint érsz – s tárt ölen
(kever soká) összenőnek
emlék és festett költemény:
álmnőig röptet futószőnyeg.

Barackillat száll orrába,
ujja narancsósaszínbe hatol –
s vásznát tépi már a kába!
Emlék gőzébe szíve zakatol.

Még nem láthat tisztán semmit.
Foltot mutat csak a látszat.
Hatalmas ágy – talán mennyig,
hol két ajkuk mindig egymást játszhat.

Ölti össze nyelv a nyelvet!
Csak a múlt ne mosná szét a szájuk!
S csapkodja – mint lovas, nyeret
a vágtn – a csókját rájuk.

S hol vásznán a foltot szétdőrgölte,
csurgat rá piktori könnyet.
Életet adott ölelve-ölve
a tiltva imádott nőnek.

„Az újrateheremtés indulata”

NAGY LÁSZLÓ AZ IFJABB NEMZEDÉK SZEMÉVEL

A költőfejedelem születésének kilencvenedik évfordulóját, a 2015-ös évet, a Magyar Írószövetség Nagy László-évnek nyilvánította, s novemberben a fenti címmel konferenciát rendezett Bajza utcai székházában. Nagy Lászlót, aki „versben bujdosó haramiának” vallotta magát, a hetvenes évek talán legnépszerűbb magyar költőjének tekinthetjük, majd minden kezdő „nagy-lászlóul” akart írni. A Ki viszi át a szerelmet című versét beválasztották a tizenkét legszebb magyar vers közé. Emberöltőnyi idő telt el a távozása óta (1978), azóta újabb nemzedékek nőttek fel, köztük tehetséges költőkkel, írókkal, irodalomtörténészekkel, kritikusokkal. Szentmártoni János, az Írószövetség elnöke tíz fiatal irodalmárt kért fel arra, hogy saját Nagy László-értelmezését mutassa be előadásában a konferencián. Ebből adunk most közre Falusi Márton tanulmányából nagyobb részletet, s következő számaiban a Lyukasóra a konferencia előadásaiból további szemelvényeket is megjelentet.*

FALUSI MÁRTON

A NYITOTT MŰ ESZTÉTIKÁJA NAGY LÁSZLÓ LÍRÁJÁBAN

Előadásom – az időkorlát miatt – nem arra keres választ, hogy a mai kánon a Nagy László-i poétikát miért tartja folytathatatlannak tradíciónak – megtették ezt már többen is előttem –, hanem cáfolja azokat az irodalomtudományi érveket, amelyek szerint Nagy László (és Juhász Ferenc) ötvenes években kezdődő költészettörténeti fordulatát Petri György (Magyarazatok M. számára, 1972), Oravecz Imre (Héj, 1972) és Tandori Dezső (Egy talált tárgy megtisztítása, 1973) poétikái *felülírták*. Természetesen vizsgálni fogom e mondat két, gyanús tartalmú kifejezését, a „fordulatot” és a „felülírást”. Hipotézisem második elemeként Umberto Eco „nyitott mű”-fogalmát mozgósítom annak demonstrálására, hogy a négy alkotó a bevett kategóriákkal nem játszható ki érvényesen egymás ellen.

Mindenekelőtt a felvetésemben rejlő apóriát bontom ki. Nem vitatom ugyanis, hogy a Nagy László-i költészetet radikálisan kritizálók is elismerik annak újszerű formajegyeit, melyeknek lényegét a népiesség és a modernitás szintézisében ragadják meg. Az elismerés erejét azonban komoly fenntartásaik csökkentik. Ilyesféle utólagos rezerváció, hogy a felívelő pályakezdést követően a költő sematizálódott, modorossá vált, valamint hogy poétikája csupán kivételes történelmi helyzetben érvényesülhetett. Előbbi arról tesz tanúságot, hogy egy episztemológiai, utóbbi pedig arról, hogy egy politikatörténeti korszak Nagy Lászlóval végleg lezárult, s e két – egymással összefüggő – eseménysorozat miatt a Kunstwollen, valamint az esztétikai tapasztalat alanyának fundamentálistológiai státusza megváltozott. Mindezt a Nagy László-i lírát övező értelmezések három kulcsfogalmának elemzésébe sűríttem. A költő „képviseleti magatartásmintáját” Petri Györgyével, „szubjektumfilozófiáját” Oravecz Imréével, „nyelvfilozófiáját” pedig Tandori Dezsőével összehasonlítva szokás alulértékelni. A hazánkban uralkodó

költészettörténeti narratíva zavarba ejtő vonása, hogy a korszerűséget és – ami ezzel szinonim – a világirodalmi mércét a „kiszámíthatónak” titulált Nagy László-i konvencióhoz képest határozza meg. Az esztétikai invenció fokmérője eszerint a Nagy László-i hagyománnyal való szakítás mértéke lenne.

Ab ovo gyanút ébreszt a szemfüles gondolkodóban, hogy Petri, Oravecz és Tandori életművei meglehetősen különböznek, ugyancsak bajosan sorolhatók együvé ismeretelméleti és politikafilozófiai szempontból. Feltűnő, hogy az 1945 utáni magyar költészettörténetek cselekményesítése egyre egysíkúbb. Attól kezdve, hogy megjelentek az *Első ének* (1968), a *Költők egymás közt* (1969) és az *Elérhetetlen föld* (1970) című antológiák, egészen addig, hogy *A magyar irodalom története*i című, reprezentatívnak szánt tanulmánygyűjtemény napvilágot látott (2007), a Nagy Lászlót, illetőleg poétikájának folytatóit, újraértelmezőit – Utassytól és Kiss Benedektől, Bella Istvántól és Ratkó Józseftől az újabb költői nemzedékekig – kíséző kritika az irodalomtörténet-írás fejlődéselvű linearitása szellemében egyre elmarasztalóbb. Amíg kezdetben a költői és a kritikai megszólalások is a különböző beszédmodok egyenrangúságát, egymás melletti érvényesülését, sőt dialogicitását ígérték, a rendszerváltás után az irodalomértést végképp csapdába ejtette az általam *referenciaparadoxonnak* hívott szemléletmód, amelyre a későbbiekben kitérek. Bella István aforizmája – „Nagy László hét éve meghalt, Mégis övé itt minden” – ugyanúgy nemzedéki tapasztalatként élt, mint Petri Györgyé: „Naívtasod örökre hiányzik. / Hogy ennyire ál. Hogy ennyire naív. / Mintha az ablakon át tükörbe.” E két vers (*Harangszó Nagy László ünnepén, N. L. emlékére*) a hagyományhoz való viszony két, markánsan különböző attitűdjét ábrázolja, ám csupán másféle episztemológiát és politikafilozófiát posztulál anél-

kül, hogy az övétől eltérőt diszkreditálná. Bella himnikus hanghordozása, melynek architextusa az epitáfium, ugyanúgy Nagy László poétikáját teszi világba vetettségének origójába, mint a blaszfémia retorikai eszközét használó Petri, aki a megszólítottat tabusítja, nevének csak monogramját írva le. A Petri-vers szó szerinti olvasata lehet igazságtalanul sértő, de csak ha elfeledkezünk arról, hogy a műalkotás retorikailag nyelvtani jelentésével ellenkező értelmű is lehet. [...]

Bedecs László disszertációja összegzi Tandori, Petri és Oravecz poétikájának fölényét Nagy Lászlóhoz képest (*Beszélni nehéz*). Számára Nagy László a hatvanas évek végéig egyeduralgó magyar költészet emblémája, afféle – Fülep Lajos-i értelemben vett – világnézet. Ennek eredménye egy „patetikus, himnikus és gyakran tragikus hanghordozású, a közvetlen megszólítást kedvelő, ekkorra szűkös és kényelmetlenné vált líra, melynek – miként Nagy László költészetének is – a jó és a rossz közötti morális döntések meghozhatóságában való hit éppúgy meghatározó eleme, mint e döntéseknek a költői szerep felőli felértékelése”. Bedecs másutt kifejezetten „szerepalkítának” láttatja ezt a modellt, retorizálnak, küldetésesnek, prófétikusnak, váteszinek, omnipotensnek – hogy csak néhány bevett jelzőt emeljek ki, amelyek közfoglalomban is vannak. E megközelítés, noha eleve roppant homályos fogalmakkal dolgozik, két oldalról is bírálható. Egyrészt korántsem magától értetődő, hogy Nagy László lírájának lényegét ragadja meg, másrészt az sem, hogy a poétika, amely ekként talán értelmezhető, alulteljesít másféle poétikákhoz képest. Ha ugyanis alulteljesít, meg kell határoznunk, hogyan mérjük teljesítményét. Könnyen bebizonyítható például, hogy Nagy Lászlótól egyáltalán nem idegen az (ön) ironia (*Szentpáli vers; Inkarnáció ezüstben; Vendégek jövetele*), sőt helyenként a vaskosság sem (*Balassi Bálint lázbeszéde*), ahogyan Petri is hajlamos a közvetlen megszólításra.

Idetartozik a Nagy Lászlóval szemben legtöbbször felhozott érv, mely szerint bináris világot vizionált: „Költői erővel, kemény metaforákkal menni az álság falai ellen”. A bináris világvéle azonban – megint egy szokványos formulát idézve – részint a diktatúra logikáját követi, részint az elnyomórendszer bukása után idejétmúlt. A képviselői líra is ebben a modellben kap értelmet: a költő nyilván a „jókat” képviseli és a „rosszakkal” tusakodik, szubtilisabb megfogalmazásban: a gyengék, a társadalom peremére szorítottak, netán heroizmusukkal a sokaság fölé emelkedők nevében szól, ami – állítólag – nemcsak költőietlen eljárás, de egyszersmind olyan is, amit a demokratikus pluralizmus egyszer s mindenkorra amortizált. Az irodalomértés utólagos értékelése szerint Nagy László (és Juhász Ferenc) poétikája az ötvenes években a hatalmi beszédmód alternatívája lehetett, ám a

hetvenes évektől a hatalom bináris logikájából csak a fordulat poétái törhettek ki – nyilván a hön áhitott demokrácia felé. Cselekedni a vers által kockázatos vállalkozás, mert a vers nem „cáfolhatatlan beszéd”; valamint hatáskörtúllépés, mert erre a beszélőt senki sem hatalmazza fel. Itt azonban, érezzük, menthetetlenül összekeveredik a költő és a költői én jellemzése. Valóban állítható a lírai énről, hogy „cselekszik”? Nem inkább az elveszített „totalitás”, az egységes kollektív emlékezet, az azonosság *valóságos* helyreállítására való törekvés egzisztenciális kudarcáról, e cselekvésképtelenségről tett performatív tanúbizonyságával hat ránk? Lehet-e attól korszerűtlen egy poétikai alapállás, mert szerepét komolyan játssza, álruháját, akár a zsoltáráróét, a krónikását, a regösét, akár Balassi Bálintét, nem holmi maskaraként ölti fel? Voltaképpen nem a „cselekvés” problematikus, hiszen mint illokúciós beszédaktus más költőnél alkalmasint méltatandó, hanem a költői én rendteremtő szándéka, mely a katalogizált létezőket különféle létrétekbe sorolja. De vajon esztétikai kategória-e a „kényelmetlenné válás”, vagy a lírai én döntésképesége?

[...] Nagy László és Petri György a poézist és az etikát egyaránt össze-

kapcsolják, csak éppen másféle politikai moralitást és poétikát választ egyikük, másfelét a másikuk. Nagy László reprezentacionalista, hiszi, hogy változó fogalmaink mégiscsak bizonyos változatlan tartalomra utalnak; ha a valóságban nem is, de a metafizika régióiban helyesen dönthetünk és kimondhatjuk az igazságot. Morálfilozófiaiag viszont Petri sem szkepticista; a Nagyéhoz hasonló költői igazságszolgáltatás hatalmi fedezéke mögül szólal meg, ám fallibilista modalitással: nem hiszi, hogy az igazolásból következik az igazság. Attól, hogy a költő kivezéniyi pontos metaforáit a harcmezőre, az igazság még nincs definiálva. Mintha Nagy László elszánt kritikusa elsősorban lírai érveinek nem hinnének, ami circulus vitiosus. Nagy László poétikája idejétmúlt, amiért mer koherens lenni, a koherens poétika pedig azért idejétmúlt, mert a Nagy Lászlóéra jellemző, aki tudvalevőleg meghaladott alkotó. Innen ered a Petri-féle ironiában való abszolút hit, mely csalódottságot fejez ki a nyelv igazoló potenciáljában; amíg Nagy László az igazságot a kimondással teszi megtörtétté, a költői logosszal azonosítja. Igen ám, de a hagyományosan vitázó episztemológiák közül hogyan dönthető el, melyikük folytat sikeresebb esztétikai stratégiát? [...]

A kortárs irodalomértés logikái bukfencet hány. Ennek leírására vezetem be a *referenciaparadoxont*. A bölcséleti árnyaltság és poétikai reflexivitás oltárán az irodalomtudomány kész feláldozni a művek referencialitását, ugyanakkor a „képviselői” vagy az „ideologikus” címkék felragasztásával a korszerűtlennek nyilvánított poétikát azért kárhóztatja, mert az „életvilágbeli tartományok színtereként” (Tolcsvai Nagy) egy bizonyos valóságot tükröz/a valóságot egy bizonyos módon tükrözi. Még pontosabban azt róják föl Nagy László költészetének, hogy ábrázolástechnikája elavult, nem alkalmas a „jelentésszóródásra”, kizárólag zárt, egyirányú jelentéseket tűr meg. Pusztán ideologéma, hogy Nagy László költészete nem érthető meg egyféle ideológia nélkül; vagyis aki nem teszi magáévá a diktatúra narratíváját, annak értelmetlen, aki magáévá teszi, annak sematikus. De vajon mivel igazolható az efféle állítás? A „képviselőiség” (mandátumosság) stigmája éppen azt az eljárást leplezi, amely a költői megszólalásokat *apriori* szemiotizálja; úgy intézi, hogy a Nagy László pozíciójából megnyilvánuló lírai én csakis egy olyan közösség nevében beszélhet, amely eleve föl van osztva igazakra és hazugokra, ami rosszindulatú előfeltevés, semmi több. Petri György költészetéből a valóságnak semmivel sem kevésbé határozott képe rajzolódik ki; ráadásul metaforaalkotási technikája meghökkentően hasonlít Nagy Lászlóéhoz; csak éppen Nagy a szakralizálásra, Petri a vulgarizálásra hajlik. *A szerelmi költészet nehézségeiről* – és sok más verse – nyíltan számot vet ábrázolástechnikai gondokkal, de a *Himnusz minden időben* sokféle létréteget feltáró diszszonanciája szintén bizonytalan, amennyiben a helyes megnevezést kutatja; a Másik világa, a közszemlére tett intimitás egyszerre ismerős és idegen, otthonos és félelmetes, autentikus és elidegenedett. Olybá tűnik, hogy a referencialitás nem a költemények ismeretelméleti stratégiájából fakad, hanem az interpretációkból, amelyek Nagy Lászlót az értékduálók tekintélyuralmi normavilágáért elmarasztalják, Petri Györgyöt pedig a jelentések demokratikus pluralizmusáért magasztalják; elfedve, hogy a „világszerűséget” ők maguk vetítik rá a „szövegszerűségre”. Odorics Ferenc ugyanígy nem tudja meggyőzően indokolni, hogy a letűntnek hitt poétika mitől olyan, amilyennek beállítja (*A nagy szerelmi átvitel – Ki viszi át a fogában tartva Nagy Lászlót a túlsó part-ra?*). „A küldetéses, képviselői líra – melynek Nagy László az egyik reprezentánsa – megmondós, tudós beszélőt feltételez, amely üzenettel rendelkezik, s ezt az üzenetet továbbítani akarja bele a magyar lélekbe. Ez természetesen alapvetően zárt műalkotással lehetséges, amely nincs kiszolgáltatva a jelentések tükröjtékének.” A küldetéses líra az, amelyik zárt műalkotásokat hoz létre. Nagy László lírája küldetéses, mert zárt műalkotásokat hoz létre. Nagy László lírája zárt műalkotásokat hoz létre, mert küldetéses. Az érvelés pedig csak forog, forog

körbe-körbe, mint a ringlispil. „Zártság” viszont önmagában nincsen, lévén viszonyfogalom, ezért kísérletezem azzal, hogy a Nagy Lászlóhoz képest korszerűnek felmutatott poétikákat vetem össze az övével. Ki lehet vajon az a „tudós beszélő”, aki „üzenetet” közvetít, és – újabb argumentumot mozgósítva – „a nyelvet eszközként használja”? [...]

Oravecz Imre lírája kézenfekvő analógia, hiszen tematikusan az elveszett paraszti világot, szokásait és rekvizitumait veszi számba. Oravecz pontosságra törekvő, szenttelen stílusa, szinte eszköztelen nyelve azonban sem a nosztalgiát, sem a pátoszt nem nélkülözi, sőt még – a Nagy Lászlónak oly sokszor felhánytorgatott – személyességet sem. Bár Oravecz lírai alteregója tárgyyszerű, külső megfigyelő, szemlélő és emlékező, a múlthoz való viszonya emocionális kötődésű. Bedecs Oravecz „ironikus személyiségkonstrukcióit” nem támasztja alá versekkel, a „szótári jelentések” elbizonytalanodás pedig – kiragadott példaként – Nagy László metaforikus szerkezeteire is vonatkoztatható lenne. *A hopik könyve* Előszavában nem más, mint Oravecz írja: „És így ébredtem rá arra is, hogy újabb verseim közvetlenül a hopikról beszélnek ugyan, de közvetve arról a közösségről szólnak, amelynek eleim tagjai voltak, és amelynek gyermekkorom végéig tagja voltam magam is.” Lehet, hogy archaizáló gondolatalakzatokat használó Oravecz is képviselői költő? Az ő költészete inkább díszítetlensége miatt különbözik Nagyétól, ám a trópusok halmozása korántsem bizonyíték a versek gondolati szegénységére, a többértelmű gondolatalakzatok pedig nem csak Oravecznél kimutathatók. Nagy László poétikájának alulreflektáltságot és túlretorizáltságot való jellemzése során kivált problematikus, hogy metaforahasználatát kevésbé tartják „bölcséletinek”, mint – mondjuk Oravecz és Tandori – érvelésre (analízisre) alkalmasabb alakzatait.

Nagy Lászlót mégiscsak Tandori Dezsővel állítják szembe leggyakrabban, akinek az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötete a „nyelvi fordulat” ékes példája. Ezzel párhuzamosan pedig a magyar irodalom intézményes fordulata is végbement, amelynek eredménye, hogy – főként a rendszerváltás után – a legfontosabb irodalmi beszédmód a kritikaírás lett; a szekunder irodalom jelentősége háttérbe szorította a primér irodalmat. Amint az irodalomtudomány önnön „filozofikusságát” hangsúlyozta, tudásszociológiai értelemben a filozófiát „metafizikai központként” gondolva el, a költészettől is a „filozofikusságot” kérte számon. Mindazonáltal ahány poétikai felfogás, annyi filozófia; ezért az irodalomtudománynak pontosabban is meg kellett határoznia, miféle filozófián mutassuk meg a költészeti kánont. Így vált a filozófiai kánont uraló nyelvfilozófia-fajta a poétika értékmérőjévé, amelynek Tandori inkább megfelelt, mint Nagy László.

De miként is azonosítható a költészetben e filozófia, és valóban nem applikálható Nagy László poétikájára? „Nagy László költészetének nyelvszemlélete szintén sajátos összetettséget mutat: egyrészt távol áll tőle a nyelv viszonylagosságának és a szubjektum nyelvi föltételezettségének a poétikai világképbeli érvényesítése, másrészt viszont nem egyetlen emelkedett nyelvváltozat retorikájával reprezentálja tragikus világképét, hanem egyrészt a paraszti hagyományú népnyelvit és a városi népnyelvit ötvözi az emelkedett irodalmi regiszterekkel, legjobb verseiben a különböző nyelvváltozatok eltérő esztétikai hatásának és igazságértékének feszültséget keltő szerkezetét megőrizve, másrészt a vizuális imaginációk jelentésánának a hagyományos jelentéseket gyakran radikálisan megnyitó eljárásaival” – olvassuk Tolcsvai Nagy Gábertől. Az idézett kijelentés ugyan igyekszik elkerülni, hogy a „nyelvi megelőzöttség” tételéből megbuktassa Nagy Lászlót, mielőtt a költő e tételt kihúzhathatna – hiszen a nyelvi regiszterek feszültségkeltő hatását is detektálja –; viszont Tolcsvai Nagy másutt már expressis verbis rámutat, hogy e poézis „19. századi”, „távol áll

tőle a reflektáltság, a bölcséleti összetevő”. [...]

Szétfeszítené az előadás kereteit, ha behatóan elemezném, Nagy László és Tandori Dezső poétikáinak nyelvfilozófiája miben tér el egymástól. Állítom viszont, hogy e különbség nem olyan radikális, mint a „naivitás”, „az önmagában tökéletesen biztos én” és a bölcséletileg korszerűen reflektáló beszédmód elterjedt dichotómiája sugallja. Igen, Nagy László kétségkívül más nyelvfilozófiát vall poétikájában, mint Tandori, ám ebből nem következik, hogy egyszersmind alacsonyabb rendű is. Melyikük magabiztosabb, és mi a magabiztosság mértékegysége? Az úgynevezett „felnövesztett szubjektum” korántsem az ellentmondást nem tűrő, ideológiai hatalom, ahogy a kortárs irodalomértés el akarja hitetni. Nagy László szubjektuma a történelem és hagyomány folytonosságát képviseli – nem valamiféle szociológiai közösséget; ismert aforizmái – „szó van a világ leírásáról, kifejezéséről”; „állítólag a gondolat, a képi és képleti tevékenység nyelvi eredetű az agyvelőben”; „azonos vagyok a szóval” stb. – éppen nem a nyelvfilozófiai reflektálatlanságot mutatják. Jóllehet Tandori közelebb áll ahhoz, hogy a jelölőt és a jelöltet teljesen elkülönítse – „Az emlékezés sajátosságai / eluralkodnak az emlékezés / tárgya felett” (*Egy vers vágóasztala*) –, mindkettőjük pozíciója az azonosság és a differencia kontinuumában helyezhető el; csak éppen Nagy László a „nagy szétbomlás” felől a társadalmi totalitás és a szó tiszta értelmének visszaszerzéséért perel („Tisztának a tisztát őrizzük meg, / oltalmazzuk az időben”), Tandori viszont a jelentésszoródással szembesít: „A szavak meg hol / rövidnek, kevésbé bizonyulnak, / hol naphosszat elhallgatnánk őket, hol meg / elég, ha csak a felét-harmadát / írjuk le a leírhatónak.” [...]

A tömören vázolt, Nagy László poétikáját illető vádak valójában mind egyetlen fogalompárban találkoznak: a *zártság*–*nyitottság* dichotómiájában. Akár a képviselői líra, akár a felnövesztett szubjektum, akár a nyelvfilozófiai reflexió támadási felületeit tapogattuk le, ugyan-

A NAGY LÁSZLÓ-KONFERENCIA ELŐADÁSAI

Tóth Gábor: Nagy László ember- és világképe a látomásos költészet eszközeivel

Falusi Márton: A nyitott mű esztétikája Nagy László lírájában

Mórocz Gábor: „A költő nem tévedhet.” Szempontok Nagy László költői szerepfelfogásának értelmezéséhez.

Sebők Melinda: „példa és megváltás” – Nagy László portréverseinek költői beszédmódja

Legény Zsófia: A szavakkal festő *Parapatics Andrea*: Nagy László nyelvhasználatáról dialektológus- és diákszemmel

Bárfai Borbála: Világ-kép-írás. Ismerkedés Nagy László művészetével az általános iskola felső tagozatán

Katona Eszter: A versfordítás *duendéje*. Gondolatok Nagy László Lorca-fordításairól

Soltész Márton: Sors és szerep litániája. Nagy László: *József Attila!*

Korpa Tamás: Seb a cédruson – Nagy László évek távolából

Dobás Kata: „verset vések az ajtófélfába késemmel” – Nagy László naplója

„MEGMENTJÜK ŐSAPÁT”

Rónai Éva kiállítása
a Budapest Galériában

„Általában a közönség rém távol áll, és semmibe veszi a művészi munkát. Ebbe, különösen a gobelinnél, bele kell törődni, nem is kell meggyőzni próbálni az embereket, hiszen ott lesz a mű, amely majd előbb-utóbb kivívja a saját pozícióját.”

Ferenczy Noémi jellemezte e szavakkal a gobelin műfaj helyzetét.

Manapság már a gobelin elnevezés két textilművészeti technikára is használatos: a szövött gobelinekre és a varrott gobelinekre. Az utóbbi olyan hímzésfajta, amelyet ritka szövésű anyagra (kongréra) festett kép alapján varrnak egyforma szálirányú öltéssel. Eredetileg a gobelin szóval kizárólag csak az 1440-es években, Franciaországban működő Jean és Philibert Gobelin által alapított szövőműhelyben készített szövött kárpitokat illethették, illetve az egykori királyi manufaktúra, majd annak leszármazottja által készült alkotásokat tekintik csakis valódi gobelinnek a franciák, s minden mást „tapisserie-nek”, olaszul és spanyolul „arrazzinak”, azaz falikárpitnak neveznek. Az „arrazzi” elnevezés az Arras városában működő kárpitműhelyekből kikerült műemkeknek a gyűjtője. A hazai gobelin-művészet úttörője, Ferenczy Noémi franciaországi tanulmányútján egy ilyen arrasi kárpit láttán vált a kárpitművészet szerelmesévé. Egyéves, intézví, párizsi tanulmánya után hazatért, s megalkotta legelső műremekét, a Teremtés című gobelint, amely rögtön érett művészről tanúskodott. Munkássága és művei révén nemcsak hagyományát teremtette meg a hazai kárpitművészetnek, hanem általa vált a XX. század gobelinművésze önálló műfajjá, s emelkedhetett fel

a grand art kategóriájába. Monumentalitást, lírai érzékenységet, új hangot, színeket, formai megoldásokat és harmóniát vitt bele a műfajba, miközben a tervezéstől az utolsó csomóig ő maga végzett mindent, ami a teljes művészi aláatról, a mérhetetlen kitartásról és koncentrációról tanúskodik.

Ezt a hagyományt képviseli az idén nyolcvanötödik életévét betöltő Rónai Éva, akinek életmű-kiállítása a Budapest Galériában volt látható az év első hónapjában, ahol is harminc év munkáját csodálhatta meg a közönség. A művésznő évekig dolgozik egy-egy darabon, mire elkészül. Pontos vázlatot nem készít, csupán részleteket rajzol meg előre. Belső kép után dolgozik, de az improvizáció is része alkotói stílusának, amelytől a vonalvezetés szabadabb és könnyedé válik, felülete gazdaggá és izgalmasá lesz. Témái mai, álomszerű jelenetek, amelyeknek gyakori szereplői a művész családtagjai, s munkáiban a humor, az ironia, a hagyományos ábrázolásmód tisztelete, a valóságos és az álomszerű egyaránt jelen vannak. Kárpitjain feltűnnek szelíd, barátságos állatok, amelyek hol a szereplők karjaiban pihennek, hol a bordűr burjánzó növényzetének sűrűjéből leskelődnek.

Rónai Éva 1931-ben született. Textiles növendékként érettségizett a budapesti Szépművészeti Líceumban. 1971-ben nyomottanyag-tervezői diplomát szerzett a Magyar Iparművészeti Főiskolán. 1965-től 1995-ig tanított egykori iskolájában, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola textil szakán. 1999-ben Ferenczy Noémi-díjjal, míg 2012-ben Erdemes Művész címmel tüntették ki. ♡ (Szeiman)

arra a szimpla, elméleti síkon indokolhatatlan következtetésre jutunk, hogy az uralkodó kortárs teoretikusok Nagy László poétikáját azért nem tartják korszerűnek, mert az a művészetelmélet – szimbolikusan talán Arthur Danto 1964-es, híres *Artworld*-cikkéhez köthető – befogadó-orientált, paradigmatis fordulata szerint nem bízta rá magát eléggé nyelvi médiumára és az interpretációra. Túlságosan hisz abban, hogy a kulturális közösség érti szavait, így nem az Artworld szubkultúráihoz beszél, hanem a közvetlen megszólalásformát választja, mintha az életvilág differenciálatlan totalitásként a 20. században előállítható lenne. Ez azonban teljesen hamis megközelítése az életműnek. A 20. századi művészetelméletben – ismereteim szerint – a nyitott mű fogalmát Umberto Eco dolgozta ki a legmegbízhatóbban. [...]

Eco így summáz: „A szavak rendje már nem felel meg a dolgok rendjének.” Ahhoz, hogy a beszéd információt hordozhasson, ki kell lépnie az elfogadottból, normát kell sértenie, föl kell nyitnia a jelölők és jelöltek közötti, megszokással burkolt távolságot. Nagy László beszédmódja ugyanolyan, ártatlanságától megfosztott cselekvés, amely szembe száll az ellaposodott konvencióval, mint Petrié, Oravec és Tandorié.

A Nagy Lászlóval szembeni kritikusai fenntartások – amelyek beszédaktusait „ideologikusnak” bélyegzik – valójában a modernség legősibb, eldönthetetlen morálfilozófiai dilemmáját képmutatón és egyoldalúan értelmezik. Az a beszélő, amelyik szavait, saját lelkiismeretét általános igazságként fogalmazza meg, szükségszerűen ideologikus, hiszen a nagy, totális

kollektívum szétesett. Az a beszélő viszont,

amelyik az érvényességre való törekvés nélkül cselekszik, beéri az egy-szeri kimondással, semmiféle értelmezői közösségbe nem tartozhat, ily módon a szolipszizmusba hullik alá. A 20. század művészet(elmélet)e felfogható a kollektív szubjektum elvesztéséhez való állandó viszonyulások összességéeként. Ha nincsenek adekvát stílusirányzatok, amelyek adott szituációban a szavakat és a dolgokat összerántják, akkor „minden mondható”. Ha minden mondható, bármiként érthető is, a végtelen nyitottság a végtelen zárttságba torkollik. Az elméletek ezért egy bizonyos ponton mind arra kényszerülnek, hogy – az értelemdadás végett – visszacsempésszék a kollektivitást. A végtelenül nyitott mű ugyanis – mely a valóságban sohasem létezhet – műalkotásként megszünteti önmagát; olyanná válik, mint a hegeli „széplélek” megnyilatkozása: „A valóság nélküli széplélek abban az ellentmondásban vergődik, amelyben tiszta személyes énjé áll azzal a szükségszerűséggel, hogy külső létté váljék.” Mi más ez, mint a valószerűség nélküli szövegszerűség, amelyik nem objektíválódik? A Nagy Lászlót félreértelmezők azt a hagyománykincset, amelyet a költői én az archaikusból, a portréversekben jelölt kultúrahordozóktól, a bonyolult, népi eredetű ritmusképletekből merít, nemcsak kollektív érdekeltiségnek, hanem szükségszerűen ideologikusnak is látják. Szerintük ugyanis a beszédaktusok érvényességi igénye minden esetben ideológia. Ezáltal pedig a költőnek felhánytorgatott „irodalmon kívülség” komponensét ők adják hozzá a poétika egyenleteihez: Nagy László individuáletikája nem azonos az övékkel, ezért nem alkothat elég jó műveket.

Semmivel sem támasztható alá, hogy – például – Petri elbizonytalanító alakzatai, Oravec vagy Tandori koanjai nyitottabb művek lennének Nagy László hosszú verseinél, amiért előbbieket poétikája tudatosítja a totalitás elvesztését, utóbbi viszont naivan úgy tesz, mintha azt nem venné tudomásul. Valójában mind a négy életmű négy különböző stratégiát hajt végre az értelmezői közösség pótlására; és éppen az a mozzanat teszi poétikaikat egyedülállóvá – ha tetszik, korszerűvé –, hogy az én és a Másik viszonyának, illetőleg bizonytalanságának milyen beszédaktusokkal adnak hangot. A formakényszer szabadságnélküliségének és a közösségnélküliség formaszabadságának dialektikus válságán azáltal lesznek úrrá, hogy e válsághelyzetet művészi eszközökkel tudatosítják. ♡

* Dr. Falusi Márton költő, esszéista, március 15. alkalmából, Orbán Viktor miniszterelnök megbízásából, Balog Zoltán minisztertől József Attila-díjat vehetett át.

KEMÉNY ARANKA

TÜZFALRA NYÍLÓ ABLAK

(Szuly Gyula, 1917–2016)

„Botlanak a jelmezesek
farsangidőn hajnalig jártuk
álarccal arc is elveszett
kifejező kiáltó ránc fut
hajnalok hajnalán fagyott
álarcok maguk lettek arcok
verejtékük kiütöközt
ránc írása szégyenre vallott...”
Álarccal arc is (részlet)

A vers kéziratán maga jegyezte oda:
„1978. február 16.” Az idei farsang végén, február 15-én, kilencvenkilencedik életévében elhunyt Szuly Gyula (Rüblein Richárd) költő, író.

1917. május 11-én született Budapesten. Gyermek- és diákkorának emlékei a Vízivároshoz kötődtek. Az itt megélt harmincas évek ifjú bohémvilágát örökölte meg *A Krisztinaváros lovagjai* (2004) című regényében, amely a kijózanító sorozásokkal ér véget. Apjához hasonlóan ő is jogi végzettséget szerzett, a második világháború előtt bírósági fogalmazóként dolgozott, pedig már diákként is csak a zene és a költészet érdekelt. Juhász Gyula felolvasását a Zeneakadémia Ady-estjén még gyermekfejjel látta-hallotta, de élete végéig nem felejtette el. 1945 januárjában korábbi diáktársaival együtt begyűjtötték a Vannay-zászlóaljba. Ő megmenekült, de társait, köztük kedves barátját elveszítette a harcokban. Tragikus történetüket megírta a *Háttér a vár* és ennek magyarázatát adó *A Háttér a vár háttere* című, még kiadatlan, az OSZK Kézirattárában megtalálható munkájában.

Az 1945 utáni, ínséges időkben gramofonesteket szervezett lakásukon, míg 1951 májusában ki nem telepítették egész családját. E Jászapátihoz kötődő, 1994-ben is eleven emlékeit sajátos groteszk stílusban írta meg *Semmi-alsó megállóhely* című könyvében.

A kitelepítés után is kirekesztve 1957-től 1969-ig a Lipótmezőn dolgozott kézbe-

sítőként, szabadidejében irodalmi előadásokat tartott, s verset és novellát írt. Barátokra lelt az intézetben Avar Pál és Balla László személyében, költőtársai közül Hajnal Anna, Solymos Ida is felfedezték tehetségét. 1960-ban Bartos Tibor ajánlásával jutott el Garai Gáborhoz, aki az *ÉS* versrovatában *Bartók* című művét közölte 1961-ben, s ezt követően folyamatosan jelentek meg írásai. Az alkotáshoz munkájából is nyert ihletet, amikor a hetvenes években a Fiataloké Nevelőintézetében és a Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetnél (GYIVI) kapott állást, ahol kiskorúak jogi védelmét látta el bírósági tárgyalásokon.

A kilencvenes évektől publikált a *Lyu-kasórában* és a *Holmiban* is. *Kő és kenyér* című első és egyetlen verseskötetét Varga Domokos mutatta be 1999-ben. Sokat jelentett számára a régóta nélkülözött elismerés. Pályáját szétforgácsolta ugyan a háború és a kitelepítés, de az írás és a zene, a barátaival folytatott beszélgetések mindig táplálták derűjét. Az utolsó tizenöt esztendőben segítőkész barátira lelt Litván Péter személyében, akinek verseit és írásait diktálta. Emlékezeit, felolvasását és életútjának csaknem huszonnégy órnyi hanganyagát a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Médiatára őrzi.

A melankólia és az ironia hangja, a túlélés vegyes érzelmek, az életigenlés és a búcsú halk zenéje árad soraiban:

„Mi marad? Drága világítás
egy éjjel-nappal éjsztét szobában,
még oda is átmentett kedély,
mely attól jó, hogy annak született.
(A konyha asztalához közelebb
a fény, és ott olvasni is lehet.)
A vendégeket
is legjobb a konyhában fogadni.

Szemlélődés? Az is marad!
Nyisd ki a konyhaajtót,
és a szobában tárd ki szélesebbre
a tűzfalra nyíló ablakodat.”

A régi fényében pompázó épület a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ fennhatósága alatt 2015 decemberében újra kitárta kapuit a látogatók előtt. Tiszadob Szabolcs-Szatmár-Bereg megye legnyugatibb települése, közvetlenül a festői Tisza-holtág partján fekszik. A több évszázados falu nevezetessége az Andrássy-kastély, amelynek helyreállítása hosszú éveken át zajlott hazánk egyik legnagyobb volumenű kastélyrekonstrukciójaként.

Az Andrássy-ebédlő

A romantikus stílusú kastély Meinig Arthur építész tervei alapján 1880 és 1885 között épült hazánk miniszterelnöke és az Osztrák–Magyar Monarchia első külügyminisztere, gróf Andrássy Gyula megbízásából. A terveket határozottan felügyelő grófot a Loire menti kastélyok ihlették, amelyeket az 1848-as forradalom és szabadságharc utáni száműzetése során látogatott meg. A gróf 1890-ben bekövetkezett halálakor a kastély már készen állt, csak a belső berendezés és a park kialakítása maradt fiára, a kastély örököse: ifjabb Andrássy Gyula grófra. A gróf és családja az év nagy részét ebben a műtárgyakkal gazdagon ékesített épületben töltötte.

A gyönyörű kastély azonban nem maradhatott meg eredeti formájában az utókor számára. Az első világháború után, 1918-ban fegyveres forradalmárok betörték a nagy kapuját, teljes bútorzatát összetörték, az ablakokat belövéldözték. Összeválták a velencei tükröket, csillárokat, szobrokat és kerámiákat, a drága festményeket és a könyveket megsemmisítették, széthordták. A gróf – úgy mondják – nem is jött soha többé a tiszadobi kastélyba.

A második világháború végén román katonai kórházat telepítettek ide, s a háború után állami tulajdonba került. 1948-ban háromszáz osztrák gyermek nyaralt itt, majd egy éven át görög menekültek gyermekei laktak benne. 1950-től a közelmúltig gyermekvárosként működött. A gyermekváros 2007-ben a településen belül modern, új épületbe költözött.

RODICS ESZTER

Az Andrassy-kastély Tiszadobon

Interiőr a kastélyban

A kastély különlegessége, hogy a négy évszaznak megfelelően négy bejárata, az év tizenkét hónapjának megfelelően tizenkét tornya, ötvenkét

hetének megfelelően ötvenkét szobája, valamint háromszázhatvanöt napjának megfelelően háromszázhatvanöt ablakszeme van.

Az épület művészeti értékét növeli, hogy 1910-ben idehelyezték át a *Rippl-Rónai* tervezte Andrassy-ebédlőt, amely *Róth Miksa* csodálatos üveglablakával a kastély egyik fő látványossága. Az eredeti, színes Tiffany-üvegből készített felső üvegrészek most is láthatók a nagyméretű ablakon. Az alsó üvegek a gyermekvárosi időszaknak estek áldozatul: az itt lakó gyermekek játék közben focilabdával kirúgták. 2002-ben elkészítették a színes ablakok teljes rekonstrukcióját a fellelhető források alapján. A rekonstrukciót *Balogh Tibor* képzőművész, a gyermekváros volt növendéke készítette el.

Az aszimmetrikus tömegképzésű, historizáló épület a Tisza holtágára kifutó, nagy kiterjedésű parkban áll. Az U alaprajzú épület négy sarkán egy-egy torony emelkedik, a délnyugati és az északeleti sarkon kerek, az északnyugati és a délkeleti sarkon szögletes. Az északi homlokzat közepét toronyszerű rizalit, a főbejáratot lépcsőtorony hangsúlyozza.

Az Andrassyak címere a főbejárat feletti színes ablakokon látható, a terrazzo padlóburkolat közepén a márványmozaiak oroszláncímerről a hatalmat, az erőt jelképezi. Innen indul a vörösmárvány-lépcső a magasföldszintig, ahonnan fafaragásos, háromkarú tölgyfalépcső vezet a felső emeletekre. A lépcsőháztornyából nyíló, hálóboltozatos hallban gótikus-reneszánsz kőkandalló áll, homlokán a felirat: *Fidelitate et Fortitudine* (hűséggel és bátorsággal). Archív felvételek igazolják, hogy az egész kastély, de különösen a hall falait és egész belső terét műkincsek sokasága díszítette.

A padlástérben található a legfiatalabb Andrassy lány, Andrassy Katinka szobája, innen nyílik legszebb kilátás a környékre. Katinka 1914-ben Károlyi Mihály gróf felesége lett, s

ez alapjaiban változtatta meg sorsát. Visszaemlékezéseiből alkothatunk képet a kastélyban folyó mindennapi életéről. Andrassy Katinka emlékirataiban a Kolozs megyei Dubin és Töketeres után Tiszadobot említi legszeretettebb lakhelyei között: „*E három helyet, de legjobban a tiszadobi házunkat szerettem, ott születtem, a szeptembereket ott töltöttem, oda fűz sok kedves emlék, és Károlyi is oda járt leginkább udvarolni. Engem az Andrassy család fejének, Duci bácsinak (Gyula) a kikerülhetetlen befolyása alól Károlyi vont ki. Mellette váltam azzá, aki lettem.*”

A kastély szépségét fokozza csodálatos környezete, a folyók és a holtágak menti ártéri erdők sokszínűsége. Parkját északról ötszáz hektáros, ősfás, gazdasági erdő határolja. A kastély parkja nyolc hektár alapterületű. Egyedülálló nevezetessége a tiszafákkal határolt, középkori liliom rajzolatú bukszuslabirintus, benne a *Fadrusz János* tervei alapján készült *Lányszökötés* című szoborral. Valaha a kastély teljes szélességében, így a sövénykert szélességében, nyiladék vezetett az erdőn át a Tiszáig. A vadaskert 1945 után erdészeti kézbe került, a nyiladékokat beültették, a kastély körül számos új – napjainkra leromlott állapotú – épület foglalta el az egykori romantikus park helyét.

A kastély és parkja a jövőben folyamatosan látogatható (keddtől vasárnapig 10.00-16.00 óráig), s az érdeklődők további információért az interneten a www.forsterkozpont.hu címre kattinthatnak. ♡

KERÉK IMRE ÖRMÉNY DAL

Emésztő bánat mardossa szívem,
Életem sorvad, mért vagyok árva?
Könnyeim árja tengerré duzzad,
Csak bánatomat anyám ne lássa.

Ó, a hegyekbe elfutok innét,
Testem szakadék sziklája zúzza,
szívem hadd lenne farkasok étke,

Csak halálomról anyám ne tudna.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXV. évfolyam, 1. szám. 2016/1.

A szerkesztőbizottság tagjai:

**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz, Iancu Laura,
Kalász Márton, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**

Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**

Művészeti vezető: **Kő Pál**

Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**

Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**

Rovatvezető: **Ughy Szabina**

Titkárságvezető: **Őri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.

Telefon: 233-6952.

Mobil: 06-20-465-9232.

E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**

Elnök, kiadógazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés: **Pharma-Press Kft.**

1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.

Felelős vezető: **Dávid Ferenc**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága és regionális társaságai.

Előfizethető: a hírlapkézesítőknél és a

Hírlap-előfizetési Irodában (1089 Buda-
pest, Orczy tér 1., levélcím: HELP, Budapest,

1900), valamint Budapesten a Magyar Posta
Zrt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta
Igazgatóság kerületi ügyfélszolgálati
irodáiban, vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti: HELÍR (1089 Budapest,
Orczy tér 1., telefon: 477-6300, 477-6381).

A jövőben a Lyukasóra a **Magyar Posta**
honlapján működő webáruházunkon ke-
resztül (<https://eshop.posta.hu>) is előfizet-
hető. Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész
évre 2640 Ft Egy példány ára: 450 Ft

Megjelenik: kéthavonta

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza**

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Samu Géza kiállítása a Pesti Vigadóban **B/2**

Szakonyi Károly: Szerkesztőségek, kávéházak **1**

Szakolczay Lajos: Liliom az éjszaka holdudvarában **2**

A HÓNAP KÖLTŐJE **Rózsássy Barbara:** Késhegy-élű csendben,
Kórház, Sűrű, sötétlő kozmosz, Évszakokról írni, Beleszöhet, Szőlős **2-3**

Szeiman Regina: Kő Pál szobrászművész műtermében **4-5**

Ágh István: Laudáció Ughy Szabina Bella István-díjához **6**

Czigány György: Tűz Tamás városában **7**

Szakonyi Károly: Olvassuk újra! A lázadó polgár **8**

Déry Tibor: Szerelem **8-11**

Tóth Éva: Öregasszony mondja, Üzenet, Ungaretti egysoros **11**

Borbély László: Beszélgetés Rátóti Zoltánnal **12-13**

Rátóti Zoltán: Peer Gynt életei **14-16**

Ughy Szabina: Saul fia. Oscar-gála, 2016 **17**

Rózsássy Barbara: Próbátétel előtt és után **18-19**

Lancsák Zsófia: Szerelem, Könnyű léptű a költő, Megfestett tiltás **18-19**

Falusi Márton: A nyitott mű esztétikája Nagy László lírájában **20-23**

Rónai Éva kiállítása a Budapest Galériában **23**

Kemény Aranka: Szuly Gyula búcsúztatása **24**

Rodics Eszter: Az Andrássy-kastély Tiszadobon **24-25**

Szeiman Regina: Budapest100 **27**

Gyurkovics Tibor képtára **26-B/3**

Rónai Éva kiállítása a Budapest Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenítését előfizetéssel vagy alkalmasszerű támogatással. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára, nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből folyamatosan megküldjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

nka
Nemzeti Kulturális Alap

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat Samu Géza kiállításának anyagával, Rónai Éva kiállításának anyagával, a Gyurkovics Tibor képtára archív képeivel, Szeiman Regina fotóival, Rátóti Zoltán színházi fotóival, a Saul fia filmképeivel, a Stádium Kiadó fotóival, a Forster Gyula Központ fotóival, Mohai Balázs, Danyi Balázs fotóival és a Lyukasóra archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Ágh István, 1938
Borbély László, 1968
Czigány György, 1931
Déry Tibor, 1894–1977

Falusi Márton, 1983
Gyurkovics Tibor,
1931–2008
Kemény Aranka, 1976
Lancsák Zsófia, 1994
Rátóti Zoltán, 1960
Rodics Eszter, 1992

Rózsássy Barbara, 1979
Sághy Ildikó, 1941
Szakolczay Lajos, 1941
Szakonyi Károly, 1931
Szeiman Regina, 1986
Tóth Éva, 1939
Ughy Szabina, 1985

SZEIMAN REGINA

Budapest100

Nagykörút – újratervezés

Ezek a 2016-os esztendő hívószavai. Hatodik alkalommal kerül megrendezésre a Budapest100 elnevezésű programsorozat, amely az idén a Nagykorutat helyezi a budapestiek fókuszába. Múltja egészen az 1870-es évekig nyúlik vissza, s kialakulásának, valamint fejlődésének története igen izgalmasan alakult.

A három város: Pest, Buda és Óbuda 1873-as egyesítése gyors népességnövekedést vont maga után, amelynek következtében szükségessé vált a falusias jellegű, szabálytalan külső városrészek infrastruktúrájának összekötése és szabályozott fejlesztése. Erre kínált megoldást egy, a sugárutakat – Üllői út, Kerepesi út, Király utca, Váci út – összekötő gyűrű, a körút kiépítése. Az erről folyó diskurzus már előzőleg, 1871-ben elkezdődött. A leendő útvonal nyomvonalát a természeti adottságok határozták meg. Az egykor itt folyó Dunaágnak köszönhetően, az útvonalat a mélyebben fekvő területeken vezették végig. Az első terv a Közmunkatanács első főmérnökétől, *Reitter Ferenc*től származott, aki a mély fekvésű területeket hajózható csatornával szerette volna összekötni, felélesztve az egykori folyóágot. A csatorna tizenkét híddal és negyvennyolc rakodóhellyel, két végén lezáró zsilipekkel rendelkezett volna. A csatorna partjaira látványos palotasorokat terveztek. A csatorna végül pénzügyi okok miatt nem valósult meg, a helyén futó közúti nyomvonal azonban véglegesen bekerült a városrendezési tervekbe. 1871-ben a kormány a körút építéséről törvényjavaslatot terjesztett elő, valamint a Fővárosi Közmunkák Tanácsa részére az útvonal kialakítására egymillió-nyolcszáz ezer koronát, a körúton építkezőknek pedig tizenöt éves adómentességet biztosított. A nyomvonal megtisztításához számos épület lebontása volt szükséges, ezek azonban zömmel földszintes épületek, műhelyek és istállók voltak. Az építkezések azonban lassan folytak, köszönhetően az 1873-tól 1879-ig elhúzódó pénzügyi válságnak, holott a körutat az 1896-os millenniumi ünnepségre szeretnék volna megépíteni. További jelentős adókedvezmények meghozták a hozzá fűzött reményeket, s 1896. augusztus 31-én a Fővárosi Közmunkák Tanácsa átadhatta a körutat. Csupán a két végponton, a Lipót és a Ferenc körúton állt még néhány, régi ház vagy foghíjtelek, így az építkezések még az ünnepség

A Nagykörút 1896-ban,
Schmidt Edgar felvétele

Mohai Balázs
és Danyi Balázs
kiállításfotói

után is folytatódtak. Véglegesen 1906-ban fejeződtek be a körúti építkezések.

A Nagykörút arculatát, noha a XX. század rajta hagyta kézjegyét, még mindig ezek a régi házak határozzák meg. Eredeti állapotukban már csak korabeli fényképeken láthatjuk, üttöttek-kopottak, de a lombok és a ríktó cégérlák mögöl még mindig kisugárzik patinás szépségük. A Budapest100, ahogy azt már megszokhattuk, az év századik napjához legközelebb eső hétfővén, 2016. április 16-án és 17-én ismét kinyitja számos bérház kapuját, ahol az ott lakók megmutatják tágabb értelemben vett otthonukat: különleges kapualjaikat, udvaraikat, lépcsőházaikat, pincéiket vagy padlásaikat. De a százhusz éves, több városrészen áthaladó útvonal mentén számos kulturális, történelmi, építészeti- és várostörténeti emlék is megtalálható, ahova izgalmas programokat, vezetéseket szerveznek.

2016-ban a Budapest100 nemcsak ezeken vezeteti végig az érdeklődőket, hanem megteremt a közös diskurzus lehetőségét is szakmabeliek és civilek között. Az építészek, táj-

építészek, urbanisták és az örökségvédelem hívei által szervezett programok lehetőséget kínálnak annak megvitatására, hogy ki milyenek szeretné látni a Nagykorutat. Ezekkel a találkozókkal a szervezők szeretnék hatást gyakorolni a döntéshozókra, elindítva a régi épületekről és az új szemléletű város-tervezésről szóló párbeszédet.

A Budapest100 öt évvel ezelőtt, 2011-ben indult civil kezdeményezésre önkéntesek bevonásával. A program évről évre nagyobb érdeklődésnek örvend, s egyre több épület nyitja meg a kapuit. Tavaly csaknem hatvan helyszínnel, több mint százötven programmal és húszezer látogatóval büszkélkedhetett. 2014-ben az Önkéntes Központ Alapítvány szakmai zsűrije az *Év Önkéntes Programjává* választotta a Budapest100-at. A Budapest100 ötletgazdája az OSA Archivum, szervezője a KÉK – Kortárs Építészeti Központ. Az idei év programjaiért és a vezetéseken való részvételhez szükséges regisztrációért a www.budapest100.hu oldalra érdemes ellátogatni. ♦♦

MARC CHAGALL:
KÉK SZÁRNYŰ INGAÓRA

(Magángyűjtemény, 1949)

Lebeg Vityebszk fölött a kék szárnyú idő
ami egy faragott órába van bezárva
Bella már szállni kész de mégis azt kiáltja
Chagallra szorosan tapadva: ő az – ő!

Soha nem hagylak el ne félj kicsiny szerelmem!
Ebben az örökös órában utazunk
e roskatag falu fölött vezet az út
ami karjaiból már el nem enged engem

Heringkereskedő apád a hátizsákban
cipeli az ezüst sikos heringeket
hogymint az áldozat a súlyt tovább viszed
ahogyan Ábrahám is megbízott Izsákban

ők saját magukat áldozták föl teérted
töppörtyű-kis zsidók jiddis ünnepeken
betevő falatod hogy mindig meglegyen
képezték magukat fűszerkereskedőnek

A gének csak a gének csinálnak rossz falukból
tündöklő palotát havas látványokat
ahová bármikor is hazalátogat
az ember ha a sors belül előbbre rukkol

De Bella az a nő az a valódi bárány
akit föláldozott Ábrahám istene
hogymint a heringeket azután ő vigye
a koporsó-időbe zárván s rája várván

Vityebszkben ahol az órákban nincs hiba
hogymint negyven év után New Yorkban majd csak egyszer
föloldódik a kék egekben mint a vegyszer
aztán a mennybe leng ahogy Szűzmária

(Lyukasóra, 2002, 6. szám)

AMADEO MODIGLIANI:
**FEKVŐ AKT
SZÉTVEGETETT VÁLLAKKAL**

(Collection Gianni Mattioli, Milánó)

Tulajdonképpen e drága csecse nő
úgy néz ki mint egy drága csecsemő
le van vetve az élet vánkósára
de messziről is látszik milyen árva
két karja és könyöke kitérve
mintha a levegőben hadonászna

Csináljatok velem amit akartok
anyám bolond volt apám gyöngé zsamok
hiába simogattak engedetlen
maradtam és kiengesztelhetetlen
és a sírásban elakadt a mellem
akkor vettem észre hogy árva lettem

Azóta falnak felnőtt férfiak
én meg csupán elhagyom magamat
egy tóra gondolok fekete tóra
Lengyelországba utaznék azóta
ha volna aki odavinne engem
de a sírásban elakadt a mellem

A derekam oly karesú mint a násfa
mit szólna anya nem tudom ha látna
kíváncos a fenekem igen nagy
előbb-utóbb engem mindenki elhagy
a vakvilágba éltem így de tegnap
felkeresett egy elkeseredett pap

Sírt zokogott azt mondta ő is árva
és ráborult bozontos micsodámra
kicsit emlékeztetett az apámra
valamivel szörösebb volt a háta
örültem: él mozog nyög nálam alszik
de most látom hogy még ő sem maradt itt.

(Lyukasóra, 2002, 4. szám)

MAURICE DENIS:

MÚZSÁK

(Musée d'Orsay, Párizs, 1893)

Oly lágy az íve karnak és könyöknek
mint csigaházban görnyedő kölyöknek
akinek arcán ömlenek a könnyek
mint a patak a könnyek úgy ömölnek

Nézi ahogy rajonganak a múzsák
a sok finom és lágyan domború hát
a napban villanó hajkoszorún át
szövegetik a bánat koszorúját

Zamárdiban a parkban ő ha tudnák
az a kölyök csigába bújva mit lát
a könnyektől odáig bár alig lát
hogymint kifecsegi egymás könnyű titkát

Úgy ültek ott mint reszkető ima
mit másnak nem szabad hallania
kinek nyaka kinek a vádlója –
megalakult a női maffia

hogymint azt a kölyköt egyszer elveszejtik
nem hoznak föl a védelmére semmit
mindegyik nő belőle csöppet elvitt
húsz évre hogy világa végre felnyílt

szemén hogy levonult a könnyek árja –
csak ül tovább a nők galériája
vakítón villog vádlója a vállá
de ő szerelmes még Valériába
(Lyukasóra, 2002, 6. szám)

RENÉ MAGRITTE:
A SZABADÍTÓ

(Los Angeles, County Museum of Art, 1947)

Az összes tárgy egy öreg árusé
aki a fejét eltakarva alszik
aki mindenre azt mondja: oké
a dűnyögésbe könnyű véru dalt visz
kinek az isten olyan mint a partvis

Minden eladó – kulcsok madarak
mik kinyitják maguk előtt az ajtót
egy pipa íve ónszínű smaragd
méreggel töltött ivópoharak
és nem marad csak az ereklyetartó

amelyikben egy arcot tárolunk
ezüst cirádák közé beszorítva
anyánk szerelmünk lányunk és hógunk
a szája csók a szeme ki van nyitva
minden cselekvésünknek ő a titka

Nem pénz de ő az örök valuta
Bush éppen úgy mint Oszama bin Laden
a felhőkarcolót a hamuba
ő dönti le mit neki Hekuba
maga Izrael maga Jehova

Anyánk mondja mindenre az áment
(Lyukasóra, 2003, 8. szám)

VASZARY JÁNOS:
A DÍVA

(Papír, vegyestechika. Magántulajdon.)

Őrjítő szája vak emlékeket
elevenít meg mint egy piros ablak
csaknem kilenc évig szerettelek
addig szeret az ember amíg elhagy

te hagytál el egy hüvös hajnalon
hogymint álférjeddél Kanadába mentél
albérleted a lezárt folyosón
úgy világított mint valami szentély

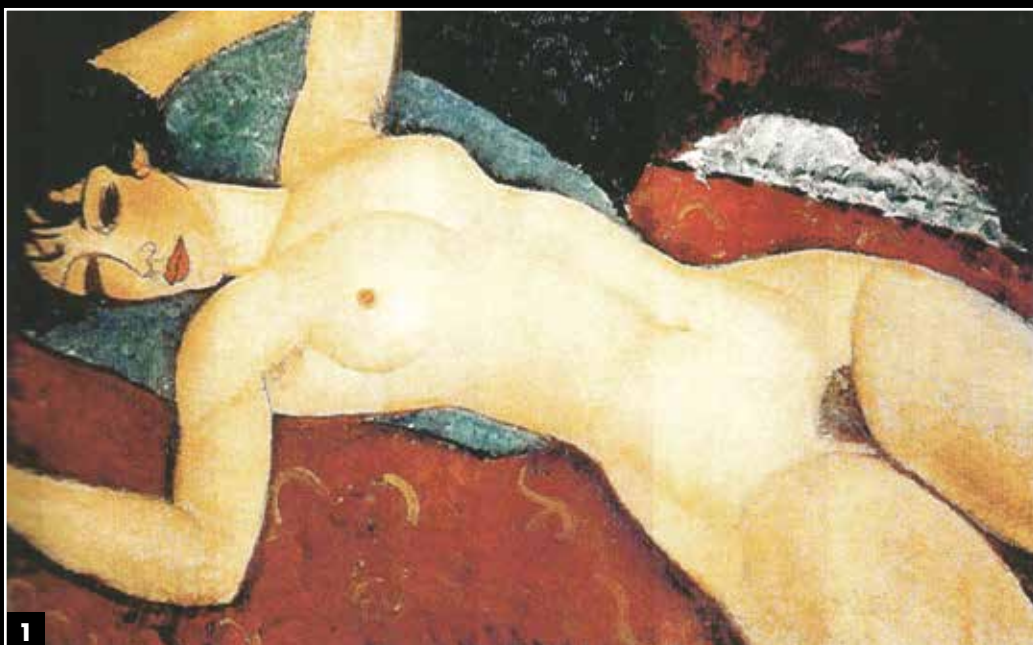
nem díva voltál hanem egy poronty
kinek mindig sírásra áll a szája
pedig sután megjátssza hogy bolond
kis lénye érett már a kurvaságra

egyszerűen a postán dolgozott
egy arab férfi csinált neki egyszer
egy gyereket kit világra hozott
és kényszerítette revolverekkel

aztán Irakba baljós-hirtelen
harcolni vagy meghalni sietett el
Ani meg mászkált a reménytelen
utcaikon fel s le az arab gyerekekkel

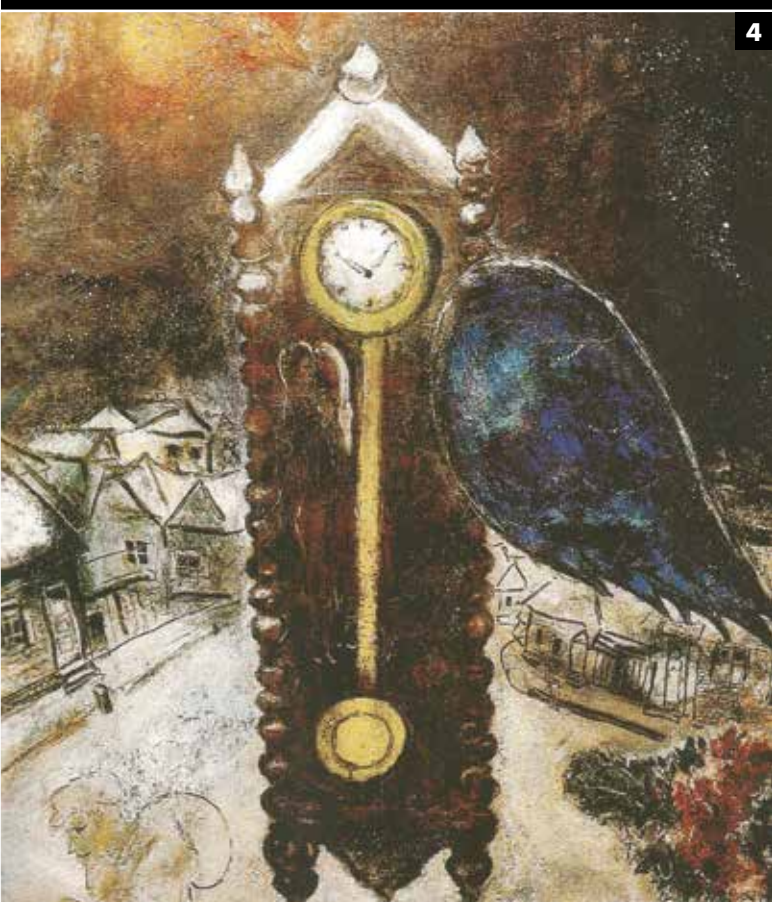
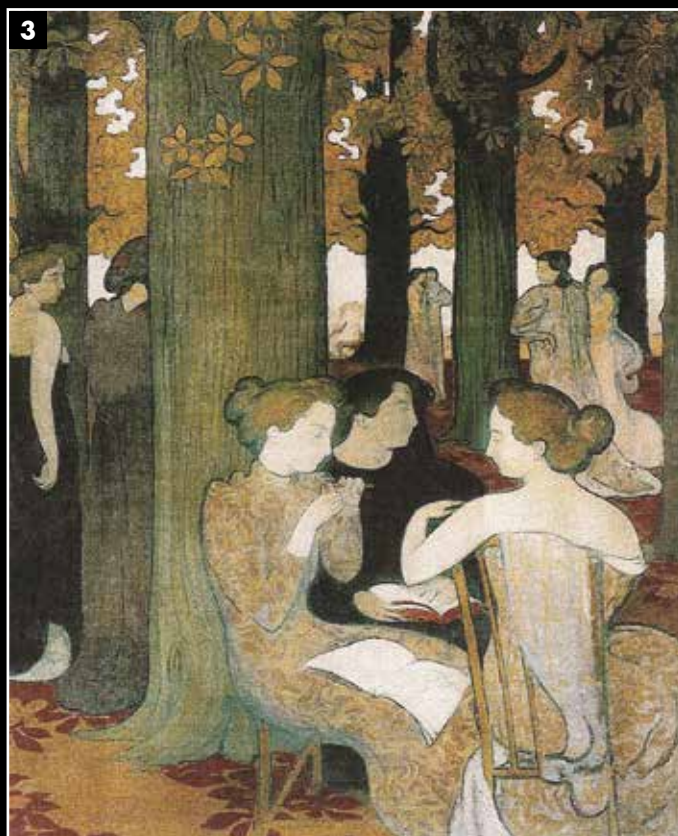
időnként eltűnt aztán visszajött
ugyanolyan őrjítő volt a szája
mint először kilenc és tíz között
hogymint rájött érett már a kurvaságra

az egész lány Gölléről származott
a gangon már nem világít az ablak
átkozom a huszadik századot
a konkrét mell fontosabb mint az absztrakt
(Lyukasóra, 2003, 2. szám)

GYURKOVICS TIBOR KÉPTÁRA

Gyurkovics Tibor kedvelt rovata a Lyukasóra színes borítóin kapott helyet. Az összegyűjtött képvörseket a költő Magyar extázis címmel 2007-ben a Kráter Kiadónál jelentette meg.

1. Amadeo Modigliani:
Fekvő akt szétvetett
vállakkal (Collection
Gianni Mattioli, Milánó)
2. Vaszary János:
A díva (Papír,
Magántulajdon.)
3. Maurice Denis:
Múzsák (Musée
d'Orsay, Párizs, 1893)
4. Marc Chagall:
Kék szárnyú ingaóra
(Magángyűjtemény,
1949)
5. René Magritte:
A szabadító (Los
Angeles, County
Museum of Art, 1947)

„MEG- MENTJÜK ŐSAPÁT”

RÓNAI ÉVA
KIÁLLÍTÁSA
A BUDAPEST
GALÉRIÁBAN

Cikkünk a 23. oldalon

1

2

3

4

5

1. Megérkezés
Ville sur Tille-be
(részlet)

2. Beáta, 1988

3. Navigare
necesse est, 2001

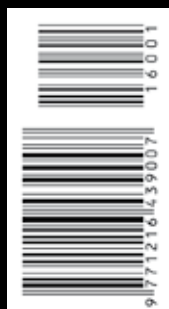
4. Ne kívánd fel-
ebarátodat, 2008

5. The House of Life
(részlet)

6. Rohanás, 1984

6

Ár: 450 Ft